

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

EBU'L-YÜSR MUHAMMED EL-PEZDEVİ'NİN
MATURİDİ KELAM SİSTEMİNE KATKILARI

HAKAN YILDIZHAN
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ. LÜTFÜ CENGİZ

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hakan YILDIZHAN
	Numarası	158106071005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/Kelam Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi. Lütfü CENGİZ
	Tezin Adı	Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları** başlıklı bu çalışma 28/01/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Süleyman TOPRAK	
2	Prof. Dr.	İbrahim COŞKUN	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Lütfü CENGİZ	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hakan YILDIZHAN		
	Numarası	158106071005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/Kelam Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hakan YILDIZHAN

ÖZET

İlim ve irfan bakımından oldukça verimli olan Maveraünnehir toprakları, İslam kültürü açısından çok önemlidir. Bu bölgede yetişen bilginler İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin din anlayışını, sistemli bir düşünce yapısına dönüştürmüşlerdir. Maveraünnehir'de Ebu Hanife'nin düşüncelerini sistemleştiren Ebu Mansur el-Maturidi özgürlükçü din anlayışının gelişmesine katkı sağlamış, kendisinden sonra gelen ve kendilerini Hanefi- Maturidi geleneğinin müntesipleri olarak gören pek çok bilgin de bu din anlayışını benimsemiştir. Bu din anlayışını benimseyip İmam Maturidi ve Maturidiliğin gelişip-yayılmasını sağlayan bilginlerden birisi de Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'dir.

Maturidiliğin unutulmaya yüz tuttuğu bir dönemde Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, bulunduğu konum ve yazdığı eserlerle bunu engellemiş ve Maturidi mezhebinin yeniden inkişafını sağlamıştır.

Bir giriş ve üç ana bölümden oluşan bu çalışma, İmam Muhammed el-Pezdevi ve Maturidi mezhebi hakkında bilgi vermektedir. Yazdığı eserlerden faydalanarak, Maturidiliğe katkıları ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda müellifin Müslüman halk için basit bir şekilde akaid konularını ele aldığı gözlemlenmiş ve Maturidiliğin geniş coğrafyalara yayılmasına önemli katkılar sağladığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maturidilik, Maveraünnehir, Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, kalam.

ABSTRACT

The land of Mavera-nehir which is very fertile in terms of science and lore is very important in terms of Islamic culture. The scholars in this region have turned the religion of Imam al-A'zam Abu Hanifa into a systematic thought. Abu Mansur al-Maturidi, who systemized the thoughts of Abu Hanife in Mavera-nehir, has contributed to the development of libertarian religion, and many scholars who have come to see him as the inflections of Hanafi-Maturidi tradition have adopted this religion. Abu'l Yusr Muhammad al-Bazdavi is one of the scholars who accepted this understanding of religion and made it possible for the development and spread of Imam Maturidi and Maturidian.

At a time when Maturidi was forgotten, Abu'l-Yusr al-Bazdavi blocked it with his position and written works, and re-established the Maturidi sect.

This study, which consists of an introduction and three main sections, gives information about Imam Muhammad al-Bazdavi and Maturidi sect. Taking advantage of the works he wrote, Maturidi contributions were tried to be taken into consideration.

At the end of the study it was observed that the author handled the akaid subjects simply for the Muslim people and it was found that Maturidian provided important contributions to the expansion of the wide geography.

Key Words: Maturidian, Mavera-nehir, Abu'l-Yusr al-Bazdavi, kalam.

İÇİNDEKİLER

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu.....	i
Bilimsel Etik Sayfası.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı	1
3. Araştırmanın Yöntemi	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
PEZDEVİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	
1.1. Pezdevi'nin Hayatı	4
1.2. Pezdevi'nin Eserleri	9
1.3. Pezdevi'nin Yaşadığı Çevre	10
İKİNCİ BÖLÜM	
PEZDEVİ'NİN KELAMİ GÖRÜŞLERİ	
2.1. İlahiyyat	13
2.1.1. Bilgi Anlayışı	13
2.1.2. Allah Anlayışı	15
2.1.3. İman Anlayışı	20
2.1.4. İnsan Fiilleri	25
2.2. Nübüvvet	27
2.2.1. Peygamberliğin Gerekliliği ve İspatı	27
2.2.2. Peygamberin Nitelikleri	30
2.3. Sem'iyat	31
2.3.1. Diriliş/Ba's	32
2.3.2. Sırat	34
2.3.3. Şefa'at	35
2.3.4. Cennet-Cehennem	37
2.4.4. Kabir Hayatı	39

2.4. İmamet Meselesi	40
----------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEZDEVİ VE MATURİDİLİK

3.1. Pezdevi'den Önce Maturidilik	50
3.2. Pezdevi'nin Yaşadığı Çağda Kelam İlmindeki Gelişmeler	53
3.3. Pezdevi'nin Metodu	55
3.4. Pezdevi'nin Mezhebine Katkıları	57
SONUÇ	62
BİBLİYOGRAFYA	65
ÖZGEÇMİŞ	70

KISALTMALAR

A. g. e.	: Adı geçen eser.
A. g. m.	: Adın geçen makale.
A. s.	: Aleyhi selam.
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
B.	: Bin, İbn.
Bknz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
C. c.	: Celle celaluhu.
C.Ü	: Cumhuriyet Üniversitesi.
Çev.	: Çeviren.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
Haz.	: Hazırlayan.
Hız.	: Hazreti.
Krş.	: Karşılaştırmız.
Nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
Ra.	: Radiyallahu anh.
Thk.	: Tahkik eden.
Trs.	: Tarihsiz.
Ö.	: Ölümü, ölüm tarihi.
S.	: Sayfa.
S. a. v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem.

ÖNSÖZ

Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar, önemli fikri ayrılıklara düştüler. Peygamber döneminde ortaya çıkmayan birçok mesele bu dönemde ortaya çıktı. Zaman ilerledikçe bu problemlerin tasnif edilerek ele alınması gündeme geldi. Bundan dolayı Kelam, Fıkıh, Hadis gibi ilim dalları iç içe iken zamanla birbirinden ayrıldılar. İslam' ın temelini oluşturan akaid/ itikad alanı "Kelam İlmi" olarak adlandırılmaya başlandı ve İslam inancı bu ilimle savunulur hale geldi. Her ilimde olduğu gibi kelam ilmi alanında da birçok alim yetişti. Bu kelam alimleri içerisinde Sadru'l-İslam Ebu'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdülkerim el- Pezdevi (ö. 493/1100) de bulunmaktadır. Sadru'l-İslam el-Pezdevi, Maturidi kelam ekolünün sistemleşmesine büyük katkıları bulunan bir mütekellimdir. Ancak Maturidi kelamına büyük katkıları olan bu zat maalesef gerekli değeri görmemiş ve hakkında yok denecek kadar az sayıda eser ortaya konmuştur. İmam Muhammed Pezdevi'nin günümüz araştırmacılarınca dikkatlerden kaçması veya göz ardı edilmiş olması bizi şaşırtan bir durumdur. Zira Muhammed Pezdevi, İmam Maturidi'nin vefatından sonra Maturidi'yi ve Maturidiliğin unutulmaya yüz tuttuğu bir dönemde, Maturidi Kelam Okulu'nun tanınması ve yayılması konusunda en fazla gayret gösteren mütekellimlerin başında gelmektedir.

Ehl-i Sünnetin iki büyük mezhebinden biri olan Maturidiliğin kurucusu İmam Maturidi (ö.333/ 944)'den sonra, derli toplu şekilde Ehl- i sünnet akidesini ortaya koyan Sadru'l-İslam el-Pezdevi'nin kendisi ve Maturidi kelamındaki konumu hakkında tespit edebildiğimiz kadarıyla elimizde müstakil eser bulunmamaktadır. Bizim bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, İmam Pezdevi'nin özelde Maturidilik genelde ise Ehl-i Sünnet kelam ilmine katkılarının irdelenmesidir.

Bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın, giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi, birinci bölümde İmam Muhammed el-Pezdevi'nin hayatı, eserleri, yaşadığı çevre ile ilgili bilgiler verilerek, değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde İmam Pezdevi'nin kelami görüşlerini ilahiyat, nübüvvet ve sem'iyyat bahisleri şeklinde kategorilendirerek, Pezdevi'nin kelami meselere bakışı irdelenmiştir. Bu bölümde yeri geldikçe Pezdevi'nin diğer din

ve fırkalara yaptığı tenkitler ve Ehl-i Sünnet inancına bağlılığı eserlerinden hareketle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, çalışmamızın ana konusunu da teşkil eden Pezdevi ve Maturidilik başlığı altında, kendisinden önce Maturidiliğin durumu, yaşadığı dönemde kelam ilmindeki gelişmeler, kelami metodu ve kendisinin bu mezhebe katkıları incelenmiştir.

Tez çalışmamın her aşamasında görüşlerinden istifade ettiğim, bana yol gösteren, fikir veren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi. Lütfü CENGİZ' değerli katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah' tandır.

Hakan YILDIZHAN

Konya 2019

GİRİŞ

1. Araştırma Konusu

Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanlar derin fikri ayrılıklara düştüler. Peygamber döneminde ortaya çıkmayan birçok mesele bu dönemde ortaya çıktı. Zaman ilerledikçe bu problemlerin tasnif edilerek ele alınması gündeme geldi. Bundan dolayı Kelam, Fıkıh, Hadis gibi ilim dalları iç içe iken zamanla birbirinden ayrıldılar. İslam'ın temelini oluşturan akaid/itkad alanı "Kelam İlmi" olarak adlandırılmaya başlandı ve İslam inancı bu ilimle savunulur hale geldi. Her ilimde olduğu gibi kelam ilmi alanında da birçok kelamcı yetişti. Bu mütekellim silsilesi içerisinde Sadru'l-İslâm Ebu'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim el-Pezdevi (ö.493/1100) de bulunmaktadır. Sadu'l-İslam el-Pezdevi, Maturidi Kelam Ekolü'nün sistemleşmesine büyük katkıları bulunan bir kelamcıdır. Ancak Maturidi kelamına büyük katkıları olan bu zat maalesef gerekli değeri görmemiş ve hakkında yok denecek kadar az sayıda eser ortaya konmuştur. İmam Muhammed el-Pezdevi'nin günümüz araştırmacılarınca dikkatlerden kaçması veya göz ardı edilmiş olması bizi şaşırtan bir durumdur. Zira Muhammed el-Pezdevi, Maturidi Kelam Okulu içerisinde İmam Maturidi'den sonra ikinci adam mesabesinde bir mütekellimdir. Bu itibarla biz de bu kelam aliminin gerek ilim dünyasına tanıtılması gerekse de fikri müktesebatının konunun araştırmacılarının istifadesine sunulması gayreti içerisine girdik.

Bu çalışma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve yöntemi, birinci bölümde İmam Pezdevi'nin hayatı, eserleri ve yaşadığı çevre, ikinci bölümde Pezdevi'nin ilahiyat, sem'iyat ve nübüvvet konularındaki görüşleri, son bölüm olan üçüncü bölümde ise tezimizin ana konusunu da oluşturan Pezdevi'nin Maturidi kelamına katkıları üzerinde durulacaktır.

1. Araştırmanın Amacı

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, Ebu Mansur el-Maturidi ve Maturidiliğin gelişimi açısından önemli bir şahsiyettir. Yaşadığı dönemde üstlendiği kadılık görevi nedeniyle birçok fikir akımıyla karşılaşan Pezdevi, toplumun zihnini çok iyi

okumasını bilmiş, bunu da yazdığı eserlerde ortaya koymuştur. Bu özelliği kelim alanında yazdığı *Usulü'd-Din* adlı eserinde açıkça ortaya çıkmaktadır.¹

Ehl-i Sünnet'in iki büyük mezhebinden biri olan Maturidiliğin kurucusu Ebu Mansur el-Maturidi'den sonra derli toplu şekilde Ehl-i Sünnet akidesini ortaya koyan Sadru'l-İslam el-Pezdevi'nin kendisi ve Maturidi kelamındaki konumu hakkında tespit edebildiğimiz kadarıyla elimizde eser bulunmamaktadır. Bizim bu çalışmayı yapmaktaki amacımız, İmam Pezdevi'nin kendinden sonra gelen özelde Maturidilik genelinde ise Ehl-i Sünnet kelim geleneğine yaptığı katkıların irdelenmesidir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi ve Pezdevi'nin unutulmaya yüz tutma/göz ardı edilme sebeplerinin ortaya konulabilmesi için yaşadığı çevre, yaşadığı dönemde kelim ilmindeki gelişmeler ve Maturidiliğin arka planı olan Hanefilik üzerinde durulmuştur. Ayrıca tezimizin başlığı da olan Pezdevi'nin Maturiliğe katkılarının daha iyi değerlendirilebilmesi için, Maturidiliğin ondan önceki durumu da incelenmiştir.

1. Araştırmanın Yöntemi

Kelim konusu itibariyle, akaid dediğimiz iman esasları üzerine yoğunlaşan bir ilimdir. Kelim geleneğine baktığımızda kelamcılar kelim ilmini; dini inancın doğruluğunu ifade eden deliller getirmek, muhaliflerin delillerini çürütmek ve karşı gelenlerin şüphelerini izale etmek şeklinde yaparken, aslında kelami cedel metodundan da bahsetmektedirler. Kelim ilmi icabi/olumlu ve selbi/olumsuz iki yöntemi kullanmaktadır. Bunların ilkinde dini akideyi kesin delillerle kanıtlama cihetine giden kelim ilmi, ikinci yöntemde ise muhaliflerin delillerini çürütme ve şüpheleri ortadan kaldırma metodunu benimsemektedir.² Çalışmamızda da genel olarak bu metot izlenmiş, Pezdevi'nin konulara yaklaşımında kullandığı akli ve nakli deliller dengeli bir şekilde harmanlanmıştır.

Çalışmamız İmam Muhammed el-Pezdevi'nin hayatı ve eserleri ile başlamaktadır. Ardından Pezdevi'nin kendi eserlerinden kelami görüşlerine temas

¹ Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Usulü'd-Din*, (nşr., Hans Peter) Linss, el-Mektebetü'l- Ezheriyye li't-Turas, Kahire, 1383/1963, s. 154, 193.

² Hasan Hanefi, "*Kelim İlminin Yöntemi*" (çev. Nadim Macit) Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık, 2000, C. 3, S. 8, s. 149

edilmiş ve yeri geldiğinde kelami görüşleriyle alakalı farklı eserlerden de faydalanılmıştır. Bunun akabinde Maturidi kelim kolünün İmam Muhammed el-Pezdevi'den önceki durumu incelenmiş, daha sonra tezimizin ana konusunu da oluşturan Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi kelamına katkıları ve kendisinden sonra mezhep içerisinde temayüz etmiş olan kelamcılara etkileri işlenmiştir.

Bu çalışma için öncelikle, Muhammed el-Pezdevi'nin eserleri titizlikle taranarak işlenmiş, ardından konuyla ilgili makale, yüksek lisans tezleri ve onun yaşadığı döneme dair eserler incelenip işlenmiştir. Ayrıca başta Kur'an ayetleri olmak üzere, çeşitli kelami eserlerden faydalanılarak karşılaştırmalar ve açıklamalar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-YÜSR MUHAMMED EL-PEZDEVİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Pezdevi'nin Hayatı

Maveraünnehir bölgesi, tarih boyunca birçok ilim ve fikir adamının yetişmesine kaynaklık etmiştir. Bu bölgede pek çok alim yetişmesine rağmen, bölgede yetişen kelimciler hakkında araştırma yapılmak istendiğinde kaynak bulunamaması problemi ortaya çıkmaktadır. Bunun en büyük sebebi, bu bilginlerin yaşadığı bölge olan Maveraünnehir, eski adıyla Hayatıla'da biyografiye gereken önemin verilmemiş olmasıdır. Bu itibarla biz de Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi'yi araştırırken aynı problemle karşılaştık. Tabakat kitaplarında birçok ilim adamıyla alakalı geniş malumat bulunmasına rağmen, İmam Muhammed el-Pezdevi hakkındaki bilgiler birkaç satırdan ibaret kalmaktadır. Biz de bu bilgi kırıntılarını bir süzgeçten geçirip peyder pey aktarmaya gayret göstereceğiz.

Kaynaklarda "Sadru'l-İslam Ebu'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdilkerim el-Pezdevi" olarak geçen İmam Pezdevi, 421(1030) yılında bugün Özbekistan sınırları içerisinde bulunan, Nesefe ³ altı fersah ⁴ uzaklıkta bir kale şehir ⁵ olan, Bezde/Pezde'de dünyaya gelmiştir. ⁶ Doğduğu yere nispetle kendisine "el-Pezdevi" künyesi verilmiştir. Doğduğu bölgeye bakıldığında, İmam Pezdevi'nin Türk asıllı olduğunu söylemek mümkündür. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Pezdevi denilince akla ilk olarak, Ebu'l-Üsr Fahu'l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdilkerim el-Pezdevi 400-482(1010-1089) gelmektedir. Bu zat İmam Pezdevi' nin ağabeyi ve hocasıdır. Daha çok fıkıh alanında temayüz eden Fahu'l-İslâm Ali b. Muhammed el-Pezdevi, "Usul-i Pezdevi" adıyla meşhur olan fıkıh usulü kitabının müellifidir. ⁷

³ Nesef: Semerkand' da Ceyhun arasında bulunan bir şehir.(Hamevi, Şihabüddin Ebi Abdillâh Yakut b. Abdillâh, *el-Mu'cemu'l-Büldan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1977, V/ 285.)

⁴ 6 fersah: 30km.

⁵ Hamevi, Şihabüddin Ebi Abdillâh Yakut b. Abdillâh, *el-Mu'cemu'l-Büldan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1977, I/ 409.

⁶ İbn Kutluboğa, Ebu'l Fida Zeynuddin Kasım, *Tacu't-Teracim fi Tabakati'l-Hanefiyye*, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1992, s. 275.

⁷ Bedir, Murteza- Koca, Ferhat, *"Pezdevi, Ebü'l-Üsr"*, DİA, İstanbul, 2007, XXXIV/ 264- 266.

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, ilk tedrisatını babasından almış, babası ona dedesi Abdülkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevi (ö.390/1000)'nin İmam Maturidi'den aldığı ilmi nakletmiştir.⁸ Ardından bulunduğu muhitte birçok Hanefi-Maturidi alimden ilim tahsilinde bulunmuştur.

Kaynaklarda İmam Pezdevi'nin çocukluk ve gençlik yıllarıyla alakalı bilgilere rastlayamamaktayız. Ancak dedesi Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa el-Pezdevi (ö.390/1000)'nin İmam Maturidi'ye talebelik etmiş olması, ilk tedrisatını babasının yanında yapmış olması ve abisi Ali b. Muhammed el-Pezdevi'nin özellikle fıkıh alanında temayüz eden bir alim olması dolayısıyla, çocukluk ve gençlik yıllarını ilim ve irfan açısından velud bir çevrede geçirdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bir süre hadis ve fıkıh eğitimi aldığını da yine kaynaklardan öğrenmekteyiz.⁹

Pezdevi zaman zaman ders okuduğu hocalarından bahsetmektedir. İsmen zikrettiği hocalarından bazıları; Ebu Yakub Yusuf b. Muhammed en-Nisaburi, Şeyh İmam Ebu'l-Hattab'dır. Bazen de hocalarından bahsetmekte, ancak isim zikretmemektedir.¹⁰ Bazen okuduğu kitaplardan ve müelliflerin isimlerini de veren Ebu'l-Yüsr, Hanefi-Maturidi alimlerin eserlerini okumasının yanında, Eş'ariyye'nin kurucusu İmam Ebu'l-Hasen el-Eş'ari (ö.324/936)'nin eserlerinden bazıları da okumuştur. O, bunun yanında kendi ekolü dışında kalan filozof ve kelamcılarının da eserlerinden okuma fırsatı bulmuştur. Bunlara örnek olarak Ebu Ali el-Cübbai (ö.303/916), Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ahmed el-Ka'bi (ö.319/931), Ebu İshak İbrahim b. Seyyar en-Nazzam (ö.231/845), Kadı Abdülcebbar (ö.415/1025), Muhammed b. Heysam (ö.432/1040 [?]), el-İsfirazi (ö.515/1121'den önce) ve İshak el-Kindi (ö.252/866 [?])'yi sayabiliriz.¹¹ Ayrıca o kelam alanı dışında, Muhammed b. Hasan eş-Şeybani (ö.189/805)'nin "*es-Siyeru'l-Kebir*", Muhammed b. Muhammed

⁸ Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Usulü'd-Din*, (çev. Şerafettin Gölcük), Kayhan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 13; Yurdağür, Metin, *Ünlü Türk Kelamcıları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017, s. 72.

⁹ Zehebi, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *A'lamü'n-nübelâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996, XIX/ 49; Kuraşi, Ebu Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed, *el-Cevahirü'l-Mudiyye*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, IV/ 98-99.

¹⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 13; Gölcük, Şerafettin, "*Türkistanlı Bir Kelamcı*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, 1985, C. 1, S. 1, s. 1.

¹¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 21; Özarslan, Selim, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 9- 10; Gölcük, Şerafettin, *a.g.m*, s. 1- 2.

Ahmed el-Mervezi (ö.275/888)'nin "*el-Münteka*" ve Kerhi (ö.340/952)'nin "*el-Muhtasar fi'l-fikh*" adlı eserlerini incelemiştir.

Ayrıca ifade etmek gerekir ki, Pezdevi'ye ilim ehlinin "*Ebu'l-Yüsr*" (Kolaylığın Babası) demesinin nedeni, eserlerinin kolay anlaşılır bir dile sahip olmasıdır. Buna mukabil abisi Ali b. Muhammed'e, "*Ebu'l-Üsr*" (Zorluğun Babası) denmesinin nedeni ise eserlerinin zor anlaşılır olmasından ileri gelmektedir.¹²

İmam Pezdevi, Kur'an'ı Kerim'i incelerken; İmam Maturidi (ö.333/944)'nin "*Te'vilatü'l-Kur'an*"ı, İshak b. İbrahim Rahuya el-Hanzali (ö.237/851)'nin "*Kitabü't-Tefsir*"ı, Abd b. Humeyd el-Keysi (ö.249/863)'nin "*Tefsiru'l-Kur'an*"ı ve Dahhak el-Hilali (ö.105/723)'nin -adını zikretmediği- tefsirlerine itimat etmiştir.¹³ Ayrıca o, hadis konusunda ise Müslim'in "*el-Cami'u's-Sahih*"ine ve Ebu Davud'un "*Sünen-i Ebu Davud*" una itimat etmiştir.¹⁴

Ebu'l-Yüsr'ün hayatı Semerkand ile Buhara arasında geçmiştir. Semerkand'da bir süre kadı olarak görev yapmıştır. Semerkand'da kadılık yapmadan önce nerede ikamet ettiği bilinmemektedir. Ancak Pezdevi, bir ara Endican¹⁵ şehrinde bulunduğunu ve orada bir filozofla ahiret ahvali hakkında tartıştığını aktarmaktadır.¹⁶ Yaşadığı dönem göz önüne alındığında, Semerkand ve Buhara şehirlerinin ilim ve kültür bakımından ileri seviyede olması onun Maverünnehir bölgesi dışına çıkmadığını göstermektedir.

İmam Pezdevi' nin ilmi mirası kitaplarının yanında, yetiştirdiği talebeler ile de devam etmiştir. Pezdevi'nin öğrencileri arasında "*Te'vilatü'l-Kur'an*" şarihi ünlü fakih Alaüddin Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi (ö.539/1144)¹⁷, Necmüddin Ebu Hafs Ömer en-Nesefi (ö.537/1142), Muhammed b. Tahir es-Semerkandi, Abdullah b. Muhammed el-Hulemi, kendi oğlu Ebu'l-Meali Ahmed, ağabeyi Fahu'l-

¹² Taşköprizade, İsameddin Ahmed Efendi, *Miftahu's-saade ve misbahu's-siyade* (nşr. Abdülvehhab Ebü'n- nur- Kamik Kamil Bekri), Kahire, 1968, II/185; Aruçi, Muhammed, "*Pezdevi, Ebü'l-Yüsr*", DİA, İstanbul, 2007, XXXIV/ 266.

¹³ Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Usulü'd-Din* (thk: Hans Peter Linss), el- Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turas, Kahire, 2003, mukaddime, s. 10; Gölcük, Şerafettin, *a.g.m.*, s. 2.

¹⁴ Pezdevi, a.g.e, s.10.

¹⁵ Endican: Özbekistan' nın Fergana vadisinin güneydoğusunda bulunan bir şehir. (Konukçu, Enver, "*Endican*", DİA, İstanbul, 1985, XI/ 190.)

¹⁶ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 248.

¹⁷ Günay, Hacı Mehmet, "*Semerkandi, Alaeddin*", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI/ 470.

İslam Ali el-Pezdevi'nin oğlu Ebu Sabit el-Hasen ve "*el-Muhtasar*" şarihi Abdulkerim b. Muhammed es-Sanai/Sebai bulunmaktadır.¹⁸ Zehebi, Pezdevi'nin derslerine Osman b. Ali el-Bikendi, Ahmed b. Nasr el-Buhari, Muhammed b. Ebu Bekir es-Sinci ve Ebu Reca Muhammed b. Muhammed'in de katıldığını söylemektedir.¹⁹

Pezdevi'nin meşhur olmasında, öğrencisi Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefi (ö.537/1142)'nin rolü büyüktür. O hocasını şöyle methetmektedir; **"İmam Pezdevi, Maveraünnehir'deki yaşlılarımızın üstadı ve hocaların hocasıydı. Her bölgeden insanlar yanına gelirdi. Yeryüzü onun, usul ve furu' alanındaki eserleriyle dolup taşmıştı ve Semerkant bölgesinin Kadi'l-Kudat'ıydı."**²⁰

Ebu'l-Yüsr 9 Receb 493/1100 yılında, günümüzde Özbekistan sınırları içerisindeki Buhara şehrinde vefat etmiştir.²¹

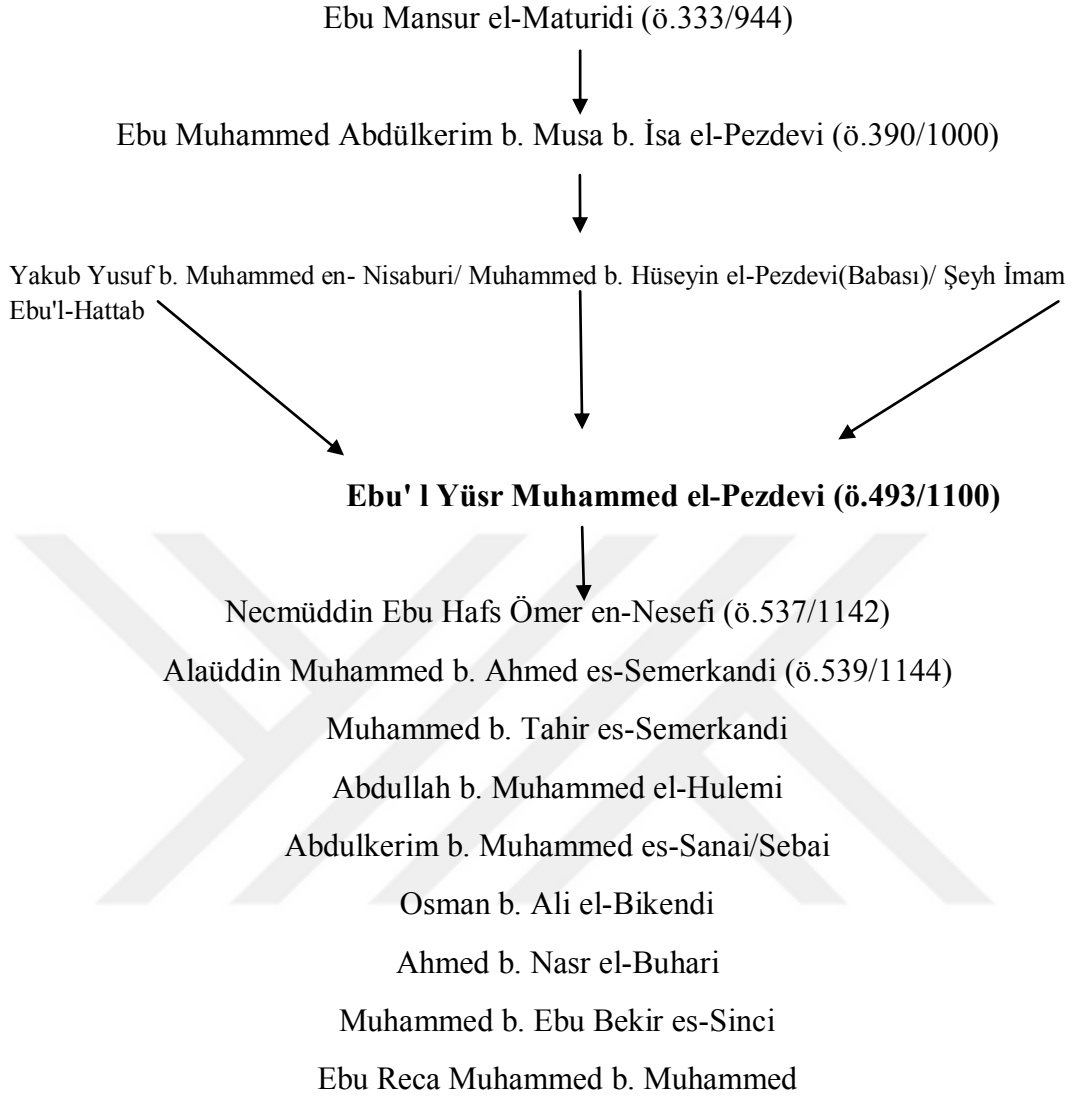
Pezdevi'nin Maturidi silsiledeki konumunu göstermesi bakımından, ders aldığı hocaları ve kendisinden ders okuyan öğrencilerini göstermek için şöyle bir tablo ortaya konulabilir;

¹⁸ Pezdevi, a.g.e (çev. Şerafettin Gölcük), s.16; Leknevi, a.g.e, s.188; Kuraşi, Ebu Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed, a.g.e, IV/ 98-99; Aruçi, Muhammed, "*Pezdevi, Ebu' l- Yüsr*", DİA, XXXIV/ 266.

¹⁹ Zehebi, a.g.e, XIX/ 49.

²⁰ Leknevi, a.g.e, s. 125; İbn Kutluboğa, a.g.e, s.275; Zehebi, a.g.e, XIX/ 49.

²¹ Zehebi, a.g.e, XIX/ 49.

1.2. Pezdevi'nin Eserleri

Necmüddin en- Nesefi' nin ifadesiyle usul ve furu' alanlarında birçok eser vermiş olan Sadru' l- İslam Muhammed el- Pezdevi' nin ne yazık ki günümüze ulaşan eserleri oldukça azdır. Günümüze ulaşan eserlerini şöyle sıralayabiliriz;

a) Usulü'd-Din: Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944)' nin "*Kitabü't-Tevhid*" adlı eserinden sonra Maturidi mezhebi içerisinde yazılmış en önemli kitaplardan biri olarak kabul edilen bu eserin, İstanbul Süleymaniye (Esad Efendi, nr.1262.), Kayseri (Raşid Efendi, nr.516) ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi (İsmail Saib Sencer, nr.2/1261) kütüphanelerinde yazmaları bulunmaktadır. Hans Peter Linss tarafından 1963 yılında Kahire' de neşredilen eser, Şerafettin Gölcük

tarafından bu neşir esas alınarak "*Ehl-i Sünnet Akaidi*" adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.(İstanbul,1980)

Eser, Ehl-i Sünnet akaidini Hanefi- Maturidi çizgide, akli ve nakli delillerle temellendirmeye çalışmaktadır. Kalam ilminin konularını doksan altı mesele halinde sunan Usulü'd-din, baş kısmında varlık ve bilgi, son kısmında ise İslam mezhepleri bahislerine yer vermektedir. Hilafet/ imamet konusuna geniş yer ayrılan eser, ilk dönem Maturidi düşüncede devlet başkanlığına bakışı göstermesi açısından dikkate değerdir.

b) Kitab Fihî Ma'rifetü'l-Huceci's-Şer'iyye: Edille-i şer'iyye olarak da bilinen Kur'an, sünnet, kıyas, icma gibi konuları ve bu konuların ilintili olduğu meseleleri detaylı bir şekilde aktaran, usul-i fıkha dair bir eserdir. Kitabın başındaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, İmam Pezdevi biri vasat diğeri de muhtasar iki usul-i fıkıh eseri kaleme almıştır.²² Kahire Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de (Usul, nr.232) yazması bulunan eser, Marie Bernand ve Eric Chaumond tarafından Kahire'de 2000 yılında neşredilmiştir. Ayrıca eser Abdulkadir b. Yasin el-Hatib tarafından tahkik edilerek 2003 yılında Müessesetü'r-Risale Yayınevi tarafından da yayınlanmıştır.

c) Zelletü'l-Kari'; Süleymaniye Kütüphanesi'nin (Hacı Mahmud Efendi, nr.115; Esad Efendi, nr.3541/3 ve Asım Bey, nr.3) bölümlerinde bulunan bu risale kıraat ilmi konularını ihtiva etmektedir. Bu risale Necattin Hanay tarafından "*Kitabu Zelletü'l-Kârî' li'l-İmam Ebi'l-Yüsr el-Pezdevi:Dirase ve Tahkik*" adıyla (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 57/1, 2016, s.1-56) yayınlanmıştır.

d) Şerhu'l- Cami'i's-Sağir; Pezdevi'nin Muhammed Şeybani'nin "*el-Cami'u's-Sağir*" adlı kitabına yaptığı şerhtir.

e) Kitabü'l-Ğana; Araştırmalarımız sonucu bu kitap hakkında bilgi bulamadık. İmam Pezdevi'nin böyle bir kitabının olduğunu "*Kitab Fihî Ma'rifetü'l-Huceci's-Şer'iyye*" adlı kitabındaki bir ifadesinden anlamaktayız.²³

f) Emali Sadru'l İslam el- Pezdevi Fi'l-Furu':²⁴ Araştırmalarımız sonucu bu eser hakkında bilgi bulamadık.

²² Aruçi, Muhammed, "*Pezdevi, Ebu'l-Yüsr*", DİA, XXXIV/ 267.

²³ Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Kitab Fihî Ma'rifetü'l-Huceci's-Şer'iyye*, (thk. Abdulkadir b. Yasin el-Hatib), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000, mukaddime, s. 9.

g) **Vakıat**; Eser hakkında araştırmalarımız sonucu herhangi bir bilgi bulamadık. Ayrıca İmam Pezdevi'ye "*el-Mebsut*" adlı bir eser de izafe edilmektedir.²⁵ Ancak bu eserin, Pezdevi'nin ağabeyi Ebu'l-Usr Ali b. Muhammed'e ait olduğu ortaya çıkmıştır.²⁶

1.3. Pezdevi'nin Yaşadığı Çevre

Ebu'l-Yüsr'ün bulunduğu İslam'dan önce "Hayatıla", İslami dönemde ise "Maveraünnehir" olarak isimlendirilen bölge, tarih boyunca kozmopolit bir yer olmuştur. Gerek birçok devletin kurulması gerekse de birçok milletin bir arada yaşaması bölgenin çok kültürlü bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. İmam Pezdevi'nin hayata gözlerini açtığı bu topraklarda, Gazneliler (963-1187), Karahanlılar (840-1212), Samaniler (819-1005)²⁷ ve Büyük Selçuklu Devleti (1037-1157) gibi tarihe yön veren birçok İslam Devleti kurulmuştur.²⁸ Ancak İmam Pezdevi'nin yaşadığı dönemde bu bölgede daha çok Karahanlılar hakim konumdaydı. Bu kadar devletin kurulduğu bu ortamda Türk, İnan ve Arap unsurları birbirleriyle iç içe yaşamışlardır. Her ne kadar bölgede birçok etnik unsur olsa da bölgenin asıl yerlileri Türklerdir. Ancak diğer bölgelerle yapılan ticaretler ve İslami fetihler kanalıyla bölge çok çeşitli halk topluluklarına ev sahipliği yapmıştır.

Maveraünnehir bölgesi İslam fatihleri tarafından erken dönemde (Miladi VIII.asır başları) fethedilmesine rağmen, İslam dininin bölgede yayılması pek hızlı olmamıştır. Bunda Emeviler'in Müslüman olan mevaliye karşı uyguladığı politikanın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Fakat Karahanlılar'ın İslamiyet'i kabul etmeleri, İslam'ın bölge halkı tarafından benimsenmesinde etkin rol oynamıştır. Bu devletle birlikte kitleler halinde İslam'ı benimseyen Türkler, İslam Medeniyeti'ne katkılar sağlamaya başlamışlardır.

²⁴ Katipçelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-Zunûn an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 2008, I/ 165.

²⁵ Pezdevi, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *a.g.e.* (thk. Abdulkadir b. Yasin el-Hatib), mukaddime, s. 9.

²⁶ Taşköprizade, a.g.e, II/ 185; Aruçi, Muhammed, "*Pezdevi, Ebu'l-Yüsr*", DİA, İstanbul, 2007, XXXIV/ 267.

²⁷ Usta, Aydın, "*Samaniler*", DİA, İstanbul, 2009, XXXVI/ 64- 68.

²⁸ Detaylı bilgi için bkz; Çetin, Osman, *Türk-İslam Devletleri Tarihi*, Düşünce Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 11- 52, 81- 130.

Bölgenin Semerkant, Nesev, Tirmiz, Taşkent, Fergana ve Buhara gibi ilim ve irfanla özdeşleşmiş birçok şehri vardır. Özellikle Semerkant şehrinin ayrı bir önemi vardır. Zira bu şehir, birçok kültürün ve dini inancın bir arada bulunduğu bir kent olmuştur. Bölgenin gelişmişliğini göstermesi bakımından, Çin dışında en kaliteli ve ucuz kağıt üretimi Talas Savaşı(751)'nin ardından, batıda ilk kez Semerkand'da üretilmiştir. İslam dininin yayılmasından birkaç asır sonra Semerkant ili kelim, fıkıh ve tefsir gibi ilimlerin merkezi haline gelmiştir.²⁹ Maveraünnehir bölgesi birçok alanda ilim adamlarının yetiştiği bir alan olmuştur. İmam Pezdevi'nin de içerisinde yetiştiği bu bölge, ilk İslam fetihlerinden itibaren değer görmüş ve Hanefiliğin yayıldığı bir alan olmuştur. Zira o dönemde pek çok öğrenci Bağdat'a gidip ilim tahsil etmeye başlamıştır. Ancak Bağdat'a ilim tahsiline giden talebeler pek çok hocanın tedrisatından geçerken, Maveraünnehir bölgesinden Bağdat'a giden öğrenciler ise Ebu Hanife (ö.150/767) dışında kimseden ilim tahsil etmeme gayreti içine düşmüşlerdir. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi, Maveraünnehir bölge halkının Müslüman olduklarını ilan etmelerine rağmen, kendilerinden, gayrimüslimlerden alınan cizye vergisinin talep edilmesidir.³⁰ Bu sebeple kendilerine ikinci sınıf Müslüman muamelesi yapılan bölge halkından olan bu öğrenciler, Ebu Hanife'nin iman ve amel konularındaki görüşlerinden dolayı tüm dersleri ondan aldılar. Ülkelerine döndükten sonra ise Ebu Hanife'nin itikadi ve ameli görüşlerini yaymaya başladılar.³¹ Ebu Hanife'nin tedrisatından geçen bu öğrenciler, mevalinin eşitlik mücadelesini desteklemeleri sebebiyle bölge hızla Hanefiliği benimsedi. Bu öğrencilerin yetiştirdiği ilim adamlarından birisi de İmam Pezdevi'nin dedesi Abdülkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevi (ö.390/1000)'nin de ders aldığı İmam Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944)'dir. İmam Maturidi, o dönem Semerkand'da Ebu Hanife'nin görüşlerinin yayılmasını sağlayan Daru'l-Cüzcaniyye'de eğitim görmüş ve Hanefi geleneği devam ettirmiştir.³² Kendisinden sonra Hanefi-Maturidi geleneği devam ettiren öğrenciler bırakmıştır.

²⁹ Kutlu, Sönmez, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Otto Yayınları, Ankara, 2017, s. 25.

³⁰ Ak, Ahmet, *Büyük Türk Alimi Maturidi ve Maturidilik*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017, s. 111; Kutlu, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 154- 156.

³¹ Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s. 12; Kutlu, Sönmez, *a.g.e.*, s. 200.

³² Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s. 125- 126.

Bu ilim ve kültür havzası içerisinde doğan İmam Pezdevi, Hanefi-Maturidi gelenek içerisinde yetişmiş, önemli bir kelim ve fıkıh alimidir. Pezdevi bu coğrafyada Buhara ve Endican bölgelerinde bulunmuş, Semerkand'da kadılık yapmıştır. Bölgedeki bütün bu olumlu gelişmelerin yanında, Pezdevi'nin yaşadığı dönemin tamamına yakını savaşlar, iç karışıklıklar ve taht mücadeleleriyle geçmiştir.³³ Pezdevi, Semerkand'da bulunduğu dönemde Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Melikşah'ın (ö.485/1092) şehri kuşattığına³⁴ şahit olmuştur.³⁵ Melikşah şehri kuşattığında bölgenin yönetimi Batı Karahanlılar'daydı. Batı Karahanlılar'la Büyük Selçuklu Devleti arasında çeşitli problemler çıkmış, bundan dolayı Melikşah önce Buhara'yı ardından da Semerkand'ı ele geçirmişti(Ağustos 1088).³⁶ Dolayısıyla İmam Pezdevi, yaşadığı dönem içerisinde iki Türk- İslam devletinin yönettiği bir bölgede yaşamıştır. Bu durum, Pezdevi'nin yaşadığı bölgenin siyasi bakımdan çalkantılı bir durumda olduğunu göstermesi bakımından dikkate haizdir.

³³ Özaydın, Abdülkerim- Hacıemmiöğlu, Necmettin, "*Karahanlılar*", DİA, İstanbul, 2000, XXIV/ 412- 414.

³⁴ Özaydın, Abdülkerim, "*Melikşah*", DİA, Ankara, 2004, XXIX/ 56.

³⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 11; Gölçük, Şerafettin, *a.g.m.* s. 2.

³⁶ Özaydın, Abdülkerim, "*Melikşah*", DİA, Ankara, 2004, XXIX/ 56.

İKİNCİ BÖLÜM

PEZDEVİ'NİN KELAMİ GÖRÜŞLERİ

2.1. İlahiyyat

İslam kelimcilerinin en fazla üzerinde durduğu ve araştırıp- inceledikleri konuların başında, "İlahiyat" bahsi gelmektedir. Biz de İmam Pezdevi'nin kelami görüşlerini serdetmeye ilahiyat bahsinden başlamayı uygun gördük. Bu başlık altında İslam kelamı içerisinde büyük bir öneme sahip olan bilgi, iman ve Allah bahisleri hakkında Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi'nin görüşlerine temas edeceğiz.

2.1.1. Bilgi Anlayışı

Dini inancın belirlenmesinde, bilgi önemli bir konuma sahiptir. Bundan dolayı zanni bilginin delil olarak kabul edilmemesi ve kesin bilgiye ulaşma amacı, bilgiye önem verilmesini zorunlu kılmıştır. Bu itibarla özellikle mütekellimler, akaid alanındaki bilginin sıhhati konusunda bilgiye ve bilgi edinme yollarına ayrı bir önem vermişlerdir. Bu mütekellimlerden biri olan İmam Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944), bilgi konusuyla alakalı olarak kendisine has bir metot geliştiren ilk kelimcilerden biri olmuştur.³⁷ Hanefi-Maturidi geleneğinin sıkı bir takipçisi olan Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi de birçok kelimci gibi bilgi meselesine önem vermiş ve bunu eserlerinde işlemiştir.

İmam Pezdevi'ye göre bilginin kaynakları üç tanedir. Bunlar sağlam duyular, haber ve istidlal- i bilgidir.³⁸ Bu bilgi kaynaklarından birisi veya üçüyle beraber elde edilen bilgi, kesin bilgi haline gelmiş olur. Muhammed el-Pezdevi, bilgi edinme hususunda kelimcilerin ihtilafa düştüklerini belirtmektedir. O, eşyanın mahiyetini bilme konusunda Dehrilerin eşyanın mahiyetinin yalnızca duyu organlarıyla, Caferilerin duyu organları ve ilhamla, İmamiyye Şiası'nın ise duyular ve doğru haber ile bilenebileceğini iddia ettiklerini söylemektedir.³⁹

O, bilgi konusunu işlerken bilginin kaynaklarından olan habere ayrı bir önem vermektedir. Pezdevi'ye göre haber, *"yalan veya yanlış olma ihtimali olan söz"*

³⁷ Maturidi, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid*, (thk. Fethullah Huleyf), Daru'l-Camiati'l-Mısriyye, İskenderiye, trs., 3,7,11,27,32,80,102.

³⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 18.

³⁹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 18.

anlamına gelmektedir. Ancak haber, zorunlu olarak bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Ebu'l-Yüsr, haberin zaruret dolayısıyla bilgi kaynağı olduğunu ve akıl sahiplerinin haberin bilgi kaynağı olması konusunda ittifak ettiklerini ifade etmektedir.⁴⁰ O, bu konuda "*ben açım*" diyen kişinin sözünün doğruluğunun zorunlu olarak kabul edilmesi gerektiğini, aksi halde bu kişinin sözü doğru kabul edilmezse açıklıktan ölebileceğini örnek olarak vermektedir. İmam Pezdevi, bir kişinin "*ben hastayım*" demesini veya bir kişiye vurulduğunda o da bağırarsa, sebebi sorulduğunda bunun acıdan dolayı olduğunu söylese bu kimselerin de sözlerinin doğruluğuna zorunlu olarak inanmamız gerektiğini ifade etmektedir. Ebu'l-Yüsr, zararlı şeylerin bilinmesinin de haber yoluyla bilinebileceğini belirtmekte, haberlerin kabul edilmemesi durumunda bunun alemin fesada uğrayacağına sebep olacağı kanaatindedir.⁴¹

Pezdevi'ye göre haberler çeşitlidir. Haberlerden yalana ihtimali olmayanlar; Allah Teala'nın Kur'an-ı Kerim'de bize bildirdikleri, Hz. Peygamber'in (sav) sünneti aracılığıyla bize bildirilen haberler ve mütevatir haberlerdir. Bu haberlerin dışında kalan diğer haberler ise yalana ihtimali bulunan haberlerdir.⁴²

Bilginin/haberin ulaştığı zihinde tetkik edilebilmesi ve bir süzgeçten geçirilebilmesi için, kişinin akli melekelerini kullanması gerekmektedir. Bundan dolayı aklın önemli bir rolü ortaya çıkmaktadır. Zira akıl, bu bilgiyi doğru bir şekilde değerlendiremediği takdirde, ortaya hatalı sonuçların çıkacağı aşikardır. Akla büyük bir önem veren mütekellimimiz, onun latif, parlak bir cisim olduğunu ve Allah Teala'nın akli yaratmasının sebebinin, kulların eşyanın mahiyetini bilmeleri için olduğunu söylemektedir. Ona göre aklın bulunduğu mekan, baştır. Etkisi ise kalpte ortaya çıkar.⁴³ O aklın mekanının baş olduğunu "*bir kimsenin başına sert bir cisimle vurulduğunda, kişinin aklının gideceği*" örneği ile delillendirmeye çalışmaktadır.⁴⁴ O, akli dini bilginin kaynağı görmenin yanında, ahlaki ve genel bilgilerin de kaynağı görmektedir. Akla bu rolü yüklemesinden dolayı nazar, istidlal, kıyas ve icma gibi

⁴⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 19.

⁴¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 19.

⁴² Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 21.

⁴³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 212.

⁴⁴ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 213.

akli melekelerin kullanıldığı metotları gerek fikhi gerekse de kelami konularda kullanmıştır.

Her ne kadar Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, akla önem veren Hanefi-Maturidi bir geleneği benimsemiş olsa da o, aklın bilgi edinme konusunda sınırlı olduğunu da savunmaktadır. Zira o, İmam A'zam Ebu Hanife'nin (ö.150/767) "*akıl, peygamber gelmeden önce Allah' a iman etmekle mükelleftir*"⁴⁵ görüşüyle, peygamber geldikten sonraki durumu kast ettiğini belirtmektedir. Pezdevi, bunu desteklemek için insanın dünya işlerine daldığında, Allah' ın ayetleri ve dünyadaki varlıklar hakkında sağlıklı düşünemeyeceğini, bu konuda ancak peygamber gelip tebliğde bulunduktan sonra Allah ve alem hakkında sıhhatli bir şekilde düşünebileceğini söylemektedir.⁴⁶ Dolayısıyla İmam Pezdevi, kişinin tebliğ ulaşmaksızın Allah'ı akıyla bulmasını mümkün görmemekte ve bu konudaki görüşü ile Eş'ariyye'nin görüşünü benimsemektedir. Ancak kanaatimizce İmam Pezdevi, Ebu Hanife'nin yukarıda zikrettiğimiz görüşünü, zorlama bir şekilde te'vil etmektedir. Zira Hanefi-Maturidi geleneğe bakıldığında akıl, peygamber ulaşmasa dahi bir tek ilaha iman etmekle mükelleftir. Ayrıca Pezdevi'nin insanın dünya işlerine dalarak, Allah ve alem hakkında sağlıklı düşünemeyeceği örneğiyle fikrini temellendirmeye çalışması uygun bir misal olarak görülmemektedir.

2.1.2. Allah Anlayışı

Allah inancı, tüm ilahi dinlerin temelinde var olan bir inançtır. İslam kelamında da Allah inancı "*usul-i selase*" diye sistemleştirilen uluhiyet, nübüvvet ve sem'iyyat bahislerinin en önemlisi olarak daima önemli bir konumda olmuştur. İnsanlık, tarih boyunca tek tanrı inancının yanında, zaman zaman ona ortaklar koşmuştur. İslam kelamcıları bu tarz sapmaları bertaraf etmek ve tevhid akidesini sağlamlaştırmak için Allah' ın bir olduğunu, eşi ve benzeri olmadığını her zaman ve zeminde vurgulamışlardır. İslam dininin Allah anlayışı, uluhiyette ve rububiyette tek

⁴⁵ Yurdağür, Metin, "*Fetret*", DİA, İstanbul, 1995, XII/476.

⁴⁶ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 217.

bir ilah esasına dayanır. Bu anlayışta birden çok yaratıcıya yer yoktur. Kur'an-ı Kerim bunu İhlas Suresi'nde⁴⁷ veciz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir mütakellim olan İmam Pezdevi de Allah Teala' nın vahdaniyeti, hiçbir varlığa benzemediği ve sıfatları konularına *Usulü'd-Din* adlı eserinde genişçe yer vermektedir. O, ehl-i kiblenin tamamının Allah' ın birliği ve ortağı bulunmaması hususunda ittifak ettiklerini belirtmektedir. Daha sonra Mecusilik,⁴⁸ Manilik,⁴⁹ ve Deysaniyye⁵⁰ gibi inançlardaki ilah anlayışlarından bahsetmekte, bu inançların yanlış ve çelişkilerle dolu olduğunu ifade etmektedir.⁵¹

Konunun devamında Pezdevi Hıristiyanlıktaki ilah anlayışını tenkit etmek bağlamında Kur'an-ı Kerim'den *"Andolsun, "Allah için üçüncüsüdür" diyenler kafir oldu. Halbuki bir tek ilahtan başka hiçbir ilah yoktur. Eğer dediklerinden vazgeçmezlerse andolsun onlardan inkar edenlere elbette elem dolu bir azap dokunacaktır."*⁵² ayetini delil getirmekte ve Hıristiyan mezhepleri arasında tam bir inanç birliği olmadığını söylemektedir.⁵³

O, Yahudilerin Allah Teala hakkında antropomorfik/insanbiçimci bir ilah anlayışına sahip olduklarını belirtmekte ve bunu Hz.Davud'dan nakille *"Allah Teala' nın arşa oturup, ayaklarını kürsüye koydu ve başı ile bedenini beyaz bir halde gördüm."* dediğini ve bundan dolayı Cenab-ı Hakk'ı insan şeklinde tahayyül ettiklerini ifade etmektedir.⁵⁴

Muhammed el-Pezdevi, diğer dinlerdeki ilah anlayışlarından bahsettikten sonra Cenab-ı Hakk'ın var ve bir olduğunu söyler. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'den şu ayetleri delil getirir;

⁴⁷ "De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur." (İhlas 112/ 1- 4).

⁴⁸ Mecusilik: Zerdüştlük ile eski İran geleneklerinin mezcedilmesi sonucu ortaya çıkan bir inanç. (Gündüz, Şinasi, *"Mecusilik"*, DİA, Ankara, 2003, XXVIII/ 279.)

⁴⁹ Manilik: Miladi 3. yüzyılda eski İran' da ortaya çıkan ve günümüzde müntesibi bulunmayan bir din. (Gündüz, Şinasi, *"Maniheizm"*, DİA, Ankara, 2003, XXVII/ 575.)

⁵⁰ Deysaniyye: Miladi 2. yüzyılın sonlarına doğru İbn Deysan (ö.222) adlı şahıs tarafından kurulan gnostik bir inanç. (Öz, Mustafa, *"Deysaniyye"*, DİA, İstanbul, 1994, IX/270.)

⁵¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 31.

⁵² Maide 5/73.

⁵³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 31.

⁵⁴ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 33.

"İlâhımız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir".⁵⁵

"O, gökleri ve yeri yoktan yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle çoğalmanızı sağlamıştır. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir".⁵⁶

O bu ayetleri delil getirdikten sonra Allah Teala'nın hadis/sonradan yaratılmış olamayacağını -zira her hadisin bir muhdise/yaratıcıya ihtiyaç duyduğunu-, Cenab-ı Hakk'ın muhdes/yaratılan olmadığına açık olduğunu ifade eder. Ona göre varlıkların meydana gelebilmeleri için bir yaratıcıya ihtiyaç vardır. Ancak bu yaratıcının teselsül fikrini ortadan kaldıracak bir yaratıcı olması, diğer bir deyişle vacibu'l-vücut/varlığı zorunlu bir yaratıcı olması gerekir. Onun vacibu'l-vücut olması ise ademine/yok olmasına engeldir. Onun yokluğu akla aykırı olunca kıdemi yani öncesizliği ortaya çıkar. Mütakellimimiz, Cenab-ı Hakk'ın kıdemini/öncesizliğini akli istidlalle ortaya koyduktan sonra, onun baki/ebedi olduğunu ifade eder. Zira ona göre kadim, ademi/yokluğu muhal olandır. O, kıdemi herhangi bir zaman diliminde mümkün olan varlığın, başka bir zaman diliminde de ademinin mümkün olabileceğini; bunun da kıdemin iptali demek olduğunu söyler.⁵⁷ Ayrıca Pezdevi, isbat-ı vacibi delillendirmek için, alemdeki canlıları örnek verir. Ona göre alemde etrafımıza baktığımızda hayvanların, bitkilerin ve bunun gibi nice şeylerin sonradan meydana geldiğini görürüz. Alemde bulunan bu hadis varlıklardan yola çıkarak, başka şeylerin de hudusuna/sonradan meydana geldiğine kanaat getirebiliriz.⁵⁸ Bu hadis varlıkları yaratan bir varlığa ihtiyaç vardır. Bu da vacibu'l-vücut olan Cenab-ı Hakk'tır.

İmam Pezdevi, "ru'yetullah" hakkında da kanaatini paylaşmakta ve çoğu zaman olduğu gibi bu konuda da öncelikle Ehl-i Sünnetin görüşünü serdetmekle konuya başlamaktadır. Ehl-i Sünnete göre, Allah Teala ahirette hiçbir cihet ve sınırlama olmaksızın görülecektir. Cennete girecek olan mü'minler O'nu bir keyfiyet ve sınırlama olmadan göreceklerdir. Ancak cennete girilmeden önce kıyamet günü Cenab-ı Hakk'ın görülüp- görülmeyeceği konusu Ehl-i Sünnet içerisinde de

⁵⁵ Bakara 2/ 163.

⁵⁶ Şura 42/ 11.

⁵⁷ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 36.

⁵⁸ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 36- 37.

ihtilaflıdır. Zira bir gruba göre mümin- kafir tüm insanlar Allah (cc) göreceklerdir. Diğer bir gruba göre ise bu zaman dilimi içerisinde Cenab-ı Hakk'ın görülemeyeceği kanaati hakimdir.

Ru'yetullah konusunda Ebu'l-Yüsr; Mutezile, Hariciler, Zeydiyye ve Mürcie ile Cehmiyye'nin çoğunluğunun Allah'ın görülemeyeceğini iddia ettiklerini belirtmektedir. Bu gruplar Allah'ın görülmesinin muhal olduğunu ispat sadedinde; bir şeyin bir kısmının veya tamamının görülebileceğini, gören ile görülen arasında bir mesafe olması gerektiğini söylemektedirler. Ayrıca görülecek şeyin, altı cihetten birisinde bulunması gerektiği iddiasındadırlar. Bu durum ise Allah Teala hakkında muhaldir. Bu sebeple O'nun görülmesi mümkün değildir.⁵⁹

İmam Muhammed el-Pezdevi muhaliflerin görüşlerini aktardıktan sonra Allah Teala'nın ahirette görülebileceğini akli ve nakli deliller ışığında açıklama yoluna gider. Her konuya Ehl-i Sünnet penceresinden bakan Pezdevi, bu konuda da onları takip eder. Ru'yetullah konusunda Ehl-i Sünnet'in delil olarak ortaya koyduğu ayetleri şöyle sıralayabiliriz;

a) *"Musa, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi."*⁶⁰

Hiz. Musa (as) Allah'ın elçisidir. Allah'ın elçileri O'nu diğer kullarından daha iyi tanır ve bilirler. Hiz. Musa (as) da Allah Teala'nın görülmesinin mümkün olduğuna inanmış, bu sebeple Cenab-ı Hakk'tan kendisini göstermesini talep etmiştir. Eğer bunun imkansız olduğuna inansaydı böyle bir istekte bulunmazdı. Zira peygamberlerin Allah Teala'dan gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şey talep etmeleri aklen muhaldir.⁶¹

⁵⁹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 83-84.

⁶⁰ Araf 7/143.

⁶¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 84-85.

b) "O gün bir takım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar."⁶²

Bakma (nazar) ile görme (ru'yet) birbirlerine eşittir. "Falana gördüm" ile "Falana baktım" cümleleri arasında hiçbir fark yoktur. Ancak bakmada, görmenin yanında görülen şey hakkında düşünme vardır. Pezdevi burada nazarın beklemek(intizar) manasında olduğunu iddia eden Mutezile'ye bunun mümkün olmadığını; çünkü ahirette mü'minin kazanan kimse olduğunu, kazanan kişinin de bir beklenti içerisine girmeye layık olmadığını ifade etmekte ve bu kişinin rabbine nazar etmeyi hak ettiğini söylemektedir. Ayrıca o, gramer olarak ayetteki nazar ibaresinin beklemek manasında olabilmesi için "نظرت كذا" yerine "نظرت الي كذا" şeklinde olması gerektiğini belirtmektedir.⁶³ Ancak belirtmek gerekir ki bakmak ile görmek farklı şeylerdir. Bakma, çaba harcamaksızın ve meşakkate girmeksizin bir şeye yönünü dönmektir. Fakat görme eylemini gerçekleştirirken, görülen şeyin künhüne vakıf olma, onun özelliklerini tetkik etme mecburiyeti vardır. Dolayısıyla Pezdevi'nin bakma ile görmeyi eşit şekilde değerlendirmesi kanaatimizce hatalıdır. Diğer bir ihtimal ise Mu'tezile'nin nazar kelimesini beklemek anlamında te'vil etmesinden dolayı, o böyle bir istidlali delil ortaya koyma çabası içine girmiş olabilir.

c) "Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır..."⁶⁴

Dahhak b. Müzahim'in Ebu Musa el-Eş'ari (ra) kanalıyla aktardığına göre ayette geçen "*el- hüсна*" ile cennet, "*ziyade*" ile ise mü'minlerin Allah Teala'yı cennette görmeleri kast edilmiştir.⁶⁵

d) "...Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın."⁶⁶

Ebu'l-Yüsr'e göre ayette geçen "*kavuşma*", görme ile aynı şeydir. Bir kişi, birini gördüğünde "ona kavuştu" denilir. Dolayısıyla bu ayet-i kerime de ru'yetullah için bir delildir.⁶⁷

⁶² Kıyamet 75/22-23.

⁶³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s.87.

⁶⁴ Yunus 10/26.

⁶⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 87.

⁶⁶ Kehf 18/110.

⁶⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 88.

Sonuç olarak İmam Muhammed el-Pezdevi, Allah Teala'nın mahlukatından hiçbirine benzemediğini, cisim, cevher ve araz olmadığını ve onun mekandan münezzehe olduğunu akli ve nakli deliller getirerek açıklamaya çalışmaktadır. O, Cenab-ı Hakk'ın mağfiret, rahmet, rızık ve ihsan gibi sıfatlarının olduğunu da ifade etmekte, Allah Teala' nın sayılan tüm sıfatlarının onun zatının aynı da zatının gayrı da olmadığını ifade ederek klasik Ehl-i Sünnet Allah tasavvurunu ortaya koymaktadır. Bunu yaparken de Ehl-i Sünnet dışında kalan fırkaları ve diğer dinlerdeki ilah tasavvurlarının yanlış ve hatalı olduğunu belirtip, tenkit etmektedir.

1.1.3. İman Anlayışı

İlk dönemlerdeki kelami tartışmalarda iman, kelami konuların içerisinde yer alan en önemli meselelerden biri olmuştur. İman konusu üzerinde bu kadar durulmasının sebebi, bireyin dünya ve ahiretteki durumuyla doğrudan ilintili bir konu olmasıdır. Zira iman durumu, kişinin mü'min veya kafir olduğunu belirlemek açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple bütün mütekellimler iman konusu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuşlardır. Bu konu üzerinde duran kelamcılardan birisi de İmam Muhammed el-Pezdevi'dir. O, imanın tanımı, mahiyeti, tafsili ve icmali olması, imanın artıp- eksilmesi, imanın yaratılmış olup-olmadığı ve mukallidin imanının geçerli olup- olmadığı gibi konulara etraflıca değinmiştir.⁶⁸

Pezdevi'ye göre, Yusuf Suresi'ndeki "*Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın, dediler.*"⁶⁹ ayeti göz önünde bulundurulursa iman, "tasdik" anlamına gelmektedir. İmanın manasının tasdik etmek/doğrulamak olduğu konusunda dilciler de fikir birliği içindedirler.⁷⁰

İman konusunda mezhepler arasında da çok çeşitli görüş ayrılıkları mevcuttur. Kimi gruplar iman ile ameli ayırırken, kimi gruplar iman ve amelin aynı şey olduğunu iddia etmişlerdir. İslam düşünce geleneğinde amelle- imanı ayrı olarak değerlendiren ilk grup Mürcie'dir.⁷¹ Kerramiyye⁷² imanı, dil ile ikrar olarak kabul

⁶⁸ Konu hakkında geniş bilgi için bkz: Coşkun, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 23- 74.

⁶⁹ Yusuf Suresi 12/ 17.

⁷⁰ Eş'ari, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, *Kitabu'l- Luma' fi'r- Reddi ala Ehli'z- Zeyği ve'l- Bida'*, (thk. Hammude Garabe), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s.75.

⁷¹ Mürcie: İslam' ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan, ılımlı ve uzlaşmacı düşünceleriyle tanınan itikadi ve siyasi fırka. (Kutlu, Sönmez, "*Mürcie*", İstanbul, 2006, XXXII/ 41- 45.)

etmiş,⁷³ Pezdevi de diğer Ehl-i Sünnet kelimcileri gibi, Kerramiyye'nin bu yöndeki iman tariflerini, gerçekte iman etmemelerine rağmen Allah'a ve ahiret gününe inandıklarını söyleyen münafıkların, mü'min olmadıklarını ortaya koyan Kur'an ayetlerine aykırı bulmaktadır.⁷⁴ Eş'ariler'in çoğunluğuna göre ise iman, yalnız kalp ile tasdikten ibarettir.⁷⁵ Tasdik, Hz. Peygamber'in Allah Teala'dan aldığı kesin olarak bilinen hükümlerde, onu doğrulamak ve yine onun haber verdiği her şeye tereddüt etmeksizin iman etmektir. Hariciler⁷⁶, Eş'ariler'in iman tanımına amelleri/taatleri de dahil etmek suretiyle imanın alanını genişletmişlerdir. Onlara göre iman; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amel etmekten oluşan bir bütündür. Bu üç unsurdan herhangi birini terk eden, Hariciler'e göre küfre girmiştir.⁷⁷ Hariciler'in iman tanımını aynen kabul eden Mu'tezile, amelleri imanın bir parçası görmeye beraber, mürtebib-i kebireyi (büyük günah sahibi) mü'min ile kafir arasında bir yerde kabul ederek, bu kişiyi fasık olarak nitelendirmiştir.⁷⁸ İmam Maturidi'ye göre ise iman, kalbin tasdikidir. Maturidi, Mürcie'nin iman- amel ayırımı görüşünü birtakım farklılıklarla benimsemiştir. Ona göre iman, kalptedir, dil sadece kalpteki imanın dışı vurumudur. Bu itibarla Maturidi ve onu takip eden mütekellimler amellerle-ımanı ayırmışlardır.

Pezdevi de tıpkı İmam-ı A'zam Ebu Hanife⁷⁹ ve İmam Maturidi gibi imanı kalp ile tasdik, dil ile ikrardan ibaret görmektedir. Pezdevi imanın iki rükne dayandığını ifade bağlamında, küfrü örnek vermektedir. Zira küfür; kalp ve dil ile meydana geldiğinden, mü'min olma vasfı da aynı şekilde kalp ve dil ile gerçekleşmektedir.⁸⁰ Dolayısıyla iman iki rükünden oluşmaktadır. Ancak bu tanımda dilsizlik ve tehdit altında bulunma gibi durumlarda ihtiyat payı bırakılmış, bundan dolayı bu gibi durumlarda, dil ile ikrar aranmamıştır. Dil ile ikrardan amaçlanan

⁷² Kerramiyye: Hicri 3. (M.9) yüzyılın sonlarından itibaren Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde ortaya çıkan itikadi mezhep. (Kutlu, Sönmez, "Kerramiyye", DİA, İstanbul, 2002, XXV/ 294- 296.)

⁷³ Eş'ari, Ebu'l- Hasan Ali b. İsmail, Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Musallin, (thk. Hellmut Ritter), Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2005, I/ 223.

⁷⁴ İlgili ayetler için bkz: Bakara 2/ 8, Maide 5/ 41.

⁷⁵ Eş'ari, Luma, s.122.

⁷⁶ Hariciler: İslam'ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan, dini ve siyasî konulardaki aşırı görüşleri ve faaliyetleriyle tanınan fırka. (Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hariciler", DİA, İstanbul, 1997, XVI/ 169- 175.)

⁷⁷ Eş'ari, Makalat, I/ 204; Fığlalı, Ethem Ruhi, "Hariciler", DİA, İstanbul, 1997, XVI/ 173.

⁷⁸ Çelebi, İlyas, "Mu'tezile", DİA, İstanbul, 2006, XXXI/ 396.

⁷⁹ Ebu Hanife, Nu'man b. Sabit b. Zuta b. Mah, *el-Fıkhu'l-Ekber*, İFAV Yayınları, (İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri içinde, Haz. Mustafa Öz.) İstanbul, 1992, s.70.

⁸⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 152.

kişinin dünyada nasıl bir muameleye tabi tutulacağı meselesidir. Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki, adı geçen kelamcılar amellere inanmayı ayrı, farz olduğunu bildiği halde yerine getirmemeyi ise ayrı değerlendirmişlerdir.⁸¹ Buna göre amellerin farz olduğuna inanmayan kişi kafir, farz olduğunu kabul etmesine rağmen yerine getirmeyen kişi ise, günahkar mü'min olur. Namaz, oruç, hac gibi ameller, Pezdevi'nin ifadesiyle imanın rüknü değil, neticesidir. Ameli, imanın bir parçası olarak gören ve buna bazı nassları⁸² delil olarak öne sürenlerin yanında, Maturidi düşünceye bağlı olan mütekellimler de amelin imandan bir cüz olmadığını kanıtlamak için başka nassları kullanmışlardır. Bazen de muhaliflerin delil olarak kullandıkları nassların yanlış anlaşıldığını belirterek, kendi görüşlerine uygun olarak yorumlamışlardır. Örneğin; *"Kim haddi aşarak ve zulmederek bunu yaparsa, onu cehennem ateşine atacağız. Bu, Allah'a pek kolaydır."*⁸³ ve *"Şüphesiz, günahkârlar da cehennemdedirler."*⁸⁴ ayetleri amelin imandan bir cüz olduğunu savunanlarca genel ifadeler olarak algılanırken, Maturidi düşünce geleneğini benimseyenlerce ayetlerin siyak ve sibakları göz önünde bulundurularak, amelin, imanın bir cüzü olmadığına delil kabul edilmiştir. Zira, günahkarların cehennemde bulunduğunu ifade eden ayetten önce, iyilerin Allah Teala tarafından nimetlendirileceği; dolayısıyla cennette olacakları ifade edilmektedir. Ameli, imanın bir parçası saymayanların delillerinden birisi de Kur'an-ı Kerim' in birçok ayetinde *"iman edenler ve salih amel işleyenler"*⁸⁵ şeklinde atıf harfi "vav" ile iman ve amelin birbirinden ayrılmış olmasıdır. Ayrıca *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı."*⁸⁶ gibi ayetlerde imanın, amelden önce zikredilmesi de iman ile amelin birbirinden ayrı şeyler olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Pezdevi'ye göre, tıpkı Maturidi'de olduğu gibi iman, amellerin sebebidir. İnsanların farzları yerine getirmeleri, iman etmiş olmaları dolayısıyladır. Ayrıca fakirin hacca gitmesi veya zekat vermesi gerekmez. Ancak, bu amellerin farz

⁸¹ Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, (thk. Fethullah Huleyf), İskenderiye, trs, s.373-380.

⁸² Nisa, 4/ 10; Nisa 4/ 30; İnfitar 82/ 14.

⁸³ Nisa 4/ 30.

⁸⁴ İnfitar 82/ 14.

⁸⁵ İlgili ayetler için bkz; Yunus 10/ 9; Bakara 2/ 3; Asr 103/ 3.

⁸⁶ Bakara 2/ 183.

olduğuna inanmakla mükelleftir. Zira fakir hacca gitmekle veya zekat vermekle mükellef değildir. Dinen bu ibadetlerin yerine getirilebilmesi için, zengin olmak gerekir. Ancak bu ibadetlerin farziyetine inanmak, zengin- fakir tüm Müslümanlar için eşittir.

İmanı inanılması gereken hususlar açısından icmali ve tafsili iman olarak ikiye ayıran Pezdevi;İcmali imanı inanılması gereken şeylere, topluca inanmak, tafsili imanı ise inanılması gereken iman esaslarını, delillerini tetkik ederek, geniş ve ayrıntılı bir incelemenin ardından kabul etmek şeklinde özetlemiştir.⁸⁷ İmam Pezdevi bu konuda, halkın sosyo-kültürel yapısını da göz önünde bulundurarak, icmali imanın yeterli olacağını ifade etmektedir.⁸⁸ Onun icmali imanı, toplum için yeterli görmesi toplumun gerçeklerini iyi bilmesinden kaynaklanmış olabilir. Zira daha önce ifade ettiğimiz gibi İmam Muhammed Pezdevi, ömrünün büyük bir kısmını kadı olarak geçirmiştir. Bu görevi ifa ederken tabiatı gereği halkla iç içe olması sebebiyle toplumun dini ve fikri yapısını iyi tahlil etmiştir. Bundan hareketle toplumdaki her bireyin dini meselelerde tafsili imana ulaşamayacağı gerçeğini göz önünde bulundurmuş ve halk için icmali imanın kafi geleceği kanaatini ortaya koymuştur.

İmam Muhammed el-Pezdevi'nin imanla alakalı işlediği konulardan birisi de mukallidin imanı meselesidir. Onun da aralarında bulunduğu Ehl-i Sünnet mütekellimleri, mukallidin imanı konusunda istidlalin imanın gereği olmadığını, bu sebeple taklit yoluyla imanın geçerli olduğunu savunmaktadır. Bu konuda farklı düşünen Mu'tezile, mukallidin imanının geçersiz olduğunu savunmaktadır. Çünkü onlara göre taklit, başkasının sözünü hiçbir delile başvurmaksızın kabul etmektir. Bu ise boyna kolye takmaya benzer. Bu durumda bulunan bir kişinin doğru yolda olduğu düşünülemez.⁸⁹

Pezdevi, mukallidin imanının geçerliliğini belirtme bakımından; ümmetin bu konuda fikir birliğine varmış olduğunu, sahabenin fethettikleri topraklarda yaşayan halkın istidlalde bulunmaksızın iman etmelerini geçerli saydıklarını delil olarak ortaya koymaktadır. Pezdevi'nin bu konudaki görüşü de yukarıda icmali iman

⁸⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 154; Sinanoğlu, Mustafa, "İman", DİA, İstanbul, 2000, XXII/ 212- 214.

⁸⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 154.

⁸⁹ Kadı Abdülcebbar, Ahmed, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, (thk. Abdülkerim Osman), Kahire, Mektebetü'l-Vehbe, 1996, s. 61.

konusuyla doğrudan ilintilidir. Tahkiki iman asıl olmakla beraber, bunu dinin bir şartı olarak kabul etmek, hem gerçeklikten uzak hem de gerek o dönemde gerekse de günümüzde her Müslümanın tahkiki imana ulaşamayacağı gerçekliğiyle bağdaşmamaktadır. Çünkü toplum içerisindeki insanlar, daima dini konulardaki her mesele için tafsili olarak bilgi sahibi olamazlar. Bu bazen bireylerin dünya işlerine dalması, bazen de başka saikler nedeniyle olmaktadır. Bu itibarla, mukallidin imanının geçerli olduğunu kabul etme zarureti ortaya çıkmaktadır. Bunun aksi yapıldığında ise toplumda iman eden bireylerin çoğunun, İslam dairesi dışında kalacağı yadsınmaz bir gerçektir.

İman meselesi hakkında, yoğun olmamakla beraber tartışılan konulardan birisi de imanın mahluk olup-olmadığı sorunudur. Hanefi-Maturidi düşüncesinin merkezi haline gelen Maverünnehir bölgesinde imanın yaratılmış olup- olmadığı hakkında iki görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi Semerkantlı alimlerin benimsediği imanın yaratılmışlığı görüşüdür. Diğerisi ise İmam Pezdevi'nin de içinde bulunduğu Buhara alimlerinin benimsediği imanın yaratılmadığı görüşüdür.⁹⁰ Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, imanın yaratılmış olmasını, Kur'an-ı Kerim'in yaratılmış olmasıyla aynı olacağını söyleyerek, imanın mahluk olmadığı görüşünü benimser. Öte yandan İmam-ı A'zam Ebu Hanife ve Ebu Mansur el-Maturidi ise imanın yaratılmış olduğunu kabul ederler. Ebu Hanife bu konuda "*Kullar amelleri, ikrarları ve marifetleri ile mahlukturlar. Fail(insan) mahluk olunca onun fiillerinin öncelikle mahluk olması gerekir.*"⁹¹ demek suretiyle imanın yaratılmış olduğunu kabul etmektedir. Aynı şekilde İmam Maturidi de imanın yaratılmış olmasını, imanın sahibinin yaratılmışlığını göz önünde bulundurarak kabul etmektedir. O, "...O her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin..."⁹² ve "*İşte her şeyin yaratıcısı olan Rabbiniz Allah! Ondan başka hiçbir ilâh yoktur...*"⁹³ ayetlerinden hareketle Allah (cc) dışındaki her şeyin yaratılmış olduğunu, imanın da Allah (cc) dışında bir şey olması sebebiyle mahluk olduğunu söylemektedir.⁹⁴

⁹⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 158- 159; İbn Hümmam, *Müsayere*, s. 332.

⁹¹ Ebu Hanife, Nu'man b. Sabit b. Zuta b. Mah, *el-Vasiyye*, İFAV Yayınları, s.89. (İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri içinde, Haz. Mustafa Öz.)

⁹² En'am 6/ 102.

⁹³ Mü'min 40/ 62.

⁹⁴ Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, s. 385.

Maturidi, imanı bir amel olması dolayısıyla da yaratılmış kabul etmektedir. Zira Cenab-ı Hakk Saffat Suresi'nde "*Oysa Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır.*"⁹⁵ buyurmaktadır.⁹⁶

Maturidi düşünce sisteminde iman sahibinin yaratılmış olması dolayısıyla, iman da yaratılmış kabul edilmektedir. Ancak İmam Muhammed el-Pezdevi ve başka birtakım Hanefi-Maturidi geleneği benimseyen kelamcılar ise imanın mahluk olmadığı görüşünü benimsemişlerdir. Ancak kanaatimizce Maturidi geleneğin ekseriyetinin de benimsemiş olduğu imanın, iman edenin yaratılmış olması dolayısıyla mahluk olduğunu kabul etmek, daha tutarlı bir anlayıştır.

2.1.4. İnsan Fiilleri

İnsan fiilleri konusu, insanın hür olup- olmadığıyla ilgili bir problem olması hasebiyle, tarih boyunca insanoğlunun zihnini meşgul etmiştir. Müslüman düşünürler de bu meseleyi önemsemiş ve konu hakkında birçok farklı fikir ileri sürmüşlerdir. Bu konu felsefe ve ahlakı ilgilendirmesinin yanında, kelam ilmi açısından da oldukça önemlidir. Kelam ilminde iman-amel meselesiyle ele alınmaya başlayan insan fiilleri, özellikle Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan siyasi/politik atmosferde etkin bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Kişinin yaratıcıya karşı ne tür bir sorumluluğunun olduğu, birey ile ortaya koyduğu fiilin kendisine aidiyeti ve yaratıcının kudreti ile bireyin fiili arasındaki ilişki daima zihinleri meşgul etmiştir.⁹⁷

İnsan fiilleri konusunda kelam tarihinde Allah Teala'nın yaratma gücünün mutlak olduğunu savunan görüşün karşısında, insanın fiil işleme bakımından rüzgarın önündeki yaprak mesabesinde olduğunu ileri süren; dolayısıyla insanın mutlak manada özgür olmadığını savunan cebri düşünce şekli bulunmaktadır.⁹⁸ Cebri düşüncenin ilk temsilcilerinden olan Cehm b. Safvan (ö.128/745-46)'a göre, kulun amelleri Allah'ın fiilleridir. Kul fail olamaz, fail sadece Allah'tır. Bu itibarla kulun bir ameli hür iradesiyle dileyip-yapması, diğer bir deyişle fiillerinde özgür olması mümkün değildir. Bu düşünceye göre insanın sorumluluğu ortadan kalkmakta,

⁹⁵ Saffat 37/ 96.

⁹⁶ Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, s. 386- 87.

⁹⁷ Yazıcıoğlu, Mustafa Said, a.g.e, s. 8.

⁹⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 76; Sabuni, *Bidaye*, s.62.

dolayısıyla insanın işlediği fiiller sebebiyle cezalandırılmasında adalet problemi ortaya çıkmaktadır.

Bu düşüncenin tam karşısında yer alan anlayış ise, insanın işlediği fiillerde tamamen özgür olduğunu, Allah Teala'nın insanın işlediği bu fiillerle alakalı herhangi bir müdahalesinin olmadığını savunan düşüncedir. Kalam tarihinde bu fikrin ilk temsilcisi Kaderiyye ve Mu'tezile'ye öncülük eden Ma'bed el-Cüheni (ö.83/702 [?])'dir.⁹⁹

Mu'tezile ve filozoflar, insanın hür olduğunu, kendi fiillerinin yaratıcısı olduklarını; aksi halde emir ve yasakların bir anlam ifade etmeyeceğini savunurlar.¹⁰⁰ Buna göre Mu'tezile insanın kendi fiilinin yaratıcısı olmasını, Allah'ın insanda yarattığı hadis bir kudret aracılığıyla olduğunu, insanın da bu kudretle Allah'ın bir müdahalesi olmaksızın kendi fiilini yarattığını savunur.

Bir tarafta fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu kabul eden fikirle, diğer taraftan kulun kendi fiilinin yaratıcısı olduğunu kabul edenlerin olmasının yanında, orta yolu bulmaya çalışanlar da olmuştur. Bu fikri savunanlar fiillerin yaratıcısının Allah Teala olduğunu kabul etmekle beraber, kişinin kısmi bir hürriyete sahip olduğunu da belirtmişlerdir. Maturidi kalam ekolü de genel olarak bu fikri savunmuş, insanın yaptığı davranışlardan sorumlu ve hür olduğunu vurgulamıştır.

Pezdevi de dahil tüm Ehl-i Sünnet'in görüşü, Mu'tezile'nin aksine insan fiillerinin yaratıcısı, Allah Teala'dır.¹⁰¹ Pezdevi bu görüşünü kanıtlamak için Kur'an-ı Kerim'de sıkça tekrar edilen "*O her şeyin yaratıcısıdır.*"¹⁰² ve "*Oysa Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır.*"¹⁰³ ayetlerini delil olarak sunar. Fiil bir şeydir, dolayısıyla fiilin yaratıcısı da Allah' tır. Yine ona göre, ikinci ayette geçen "*yaptıklarınızı(ve ma te'meluun)*" ifadesi de insan fiillerinin yaratıldığına delildir.¹⁰⁴

⁹⁹Öz, Mustafa, "*Ma'bed el-Cüheni*", DİA, Ankara, 2003, XXVII/ 281- 282.

¹⁰⁰ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, s.323; Ahmed Emin, *Fecru'l- İslam*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976, s. 448- 449.

¹⁰¹ Eş'ari, *Kitabu'l-Luma'*, s.37; Sabuni, Nureddin, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara, 1978, s.66; Neseî, Ebu'l-Mu'in Meymun b. Muhammed, *Temhid fi Usuli'd-Din*, (thk. Abdulhayy Kabil), Kahire, 1987, s.61.

¹⁰² Ra'd 13/ 16; En'am 6/ 102; Mü'min 40/ 42; Zümer 39/ 62.

¹⁰³ Saffat 37/ 96.

¹⁰⁴ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 79.

Yaratma kudretinin Allah'a ait olduğunu belirten Pezdevi, aynı zamanda bireyin fiillerinin ve kudretinin bulunduğunu da kabul etmektedir. Burada izah edilmesi gereken sorun ise, yaratma kudreti Allah'a ait olduğuna göre, insan fiilinin nasıl meydana geldiği ve insanın bu fiilin meydana gelişinde rolünün ne olduğudur? O bu problemi çözmek için, bir fiile iki failin etki edebileceğinin mümkün olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁵ Bu itibarla insanın yaptığı fiil, yaratma yönünden Allah'a, yapıp-etme yönünden ise insana ait olmaktadır. Dolayısıyla insan fiili yapmayı arzu etmekte, Allah da bu fiili yaratmaktadır. Allah'ın yaratması kulun iradesiyle bağlantılı olarak meydana geldiği için, insan yaptığı fiil ve eylemlerden sorumludur.

2.2. Nübüvvet/Peygamberlik

Allah Teala'nın insanoğluluyla iletişim kurup, ona çeşitli emir ve nehiyleri iletmesi, insanoğluna verilen büyük bir lütuftur. Bunu yapmak Cenab-ı Hakk üzerine vacip olmamakla beraber, o kullarının doğru yolu bulmaları için rahmetinin bir tecellisi olarak kullarıyla irtibat kuracak elçiler görevlendirmiştir. Bu elçiler ise kendilerine geldikleri toplulukların dilini konuşan, onlarla aynı ortamı paylaşmış olan ve onlara Allah Teala'nın vahiy olarak kendilerine göndermiş oldukları emir ve yasakları tebliğ eden peygamberlerdir.

2.2.1. Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı

İlahi dinlerin tamamı peygamberlik müessesine dayanmaktadır. Peygamberlik müessesine dayanan ilahi dinlerden birisi de İslam' dır. Şunu belirtmek gerekir ki İslam dininde nübüvvet konusu, ilk kelam/akaid eserlerinde yer almamıştır. Nübüvvet konusunun akaid eserlerine girişi; Mutezile mezhebinin ortaya çıkışı, İslam fetihleri, Müslümanların diğer din müntesipleriyle (Sümeniyye, Berahime vb.) gibi birtakım iç ve dış amillerin etkisiyle olmuştur. Bu amiller nedeniyle nübüvvet konusu, kelami eserlerde müstakil bir konu olarak yerini almıştır.¹⁰⁶

Pezdevi, nübüvvet konusunu işlerken ehl-i tevhidin Allah Teala'nın peygamber göndermesinin aklen caiz olduğunu, bunun tarihsel süreç içerisinde meydana geldiğini kabul ettiklerini ifade etmekte; Sümeniyye ve Berahime gibi

¹⁰⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 80.

¹⁰⁶ Gölcük, Şerafettin ve Toprak, Süleyman, *Kelâm-Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya, 2010, s. 265.

grupları ise tenkid etmektedir. Tevhid ehline göre Allah'ın peygamber gönderdiğini kabul etmek, şer'an vaciptir. Zira bu tarihsel süreç içerisinde defalarca gerçekleşmiştir.

Sümeniyye ve Berahime gibi inanç grupları, Allah Teala'nın peygamber göndermesini aklen mümkün görmemektedir. Sümeniyye, peygamberlerin tamamını redderken, Berahime ise Hz. Nuh, Hz. İdris ve Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul etmekte, diğer peygamberlerin Allah'ın elçileri olduklarını inkar etmektedir. Allah Teala'nın peygamber göndermesinin aklen caiz olmadığını iddia edenler, bunun hikmetsiz bir iş olduğunu söylemektedirler. Çünkü peygamber, aklın güzel gördüğü ameli çirkin yapsa/ haram olduğunu söylese veya aklın çirkin kabul ettiğini, güzel kabul etse/ helal olduğunu söylese, bu Cenab-ı Hakk'ın hikmetsiz bir iş yapmakla vasıflanmasını gerektirir. Zira aklın kötü gördüğünü, iyi görmek ya da iyi gördüğünü, kötü kabul etmek abesle iştigaldir. Eğer peygamber aklın güzel gördüklerini güzel, çirkin gördüklerini ise çirkin görüyorsa peygamber gönderilmesine zaten ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı peygamber gönderilmesi boş ve faydasız bir iştir.¹⁰⁷

Peygamber gönderilmesini inkar edenlerin eleştirilerinden birisi de şudur; Onlara göre peygambere, "kendisinin ne ile gönderildiğini bilebilir mi?" sorusunun sorulması gerekmektedir. Eğer kendisinin mucizelerle gönderildiğini bilirse, o takdirde mucizenin, mucize olduğunu nasıl bilecektir? Bunu ancak akıl ile bilebilir. Eğer bunu akıl ile bilebiliyorsa, yine peygambere ihtiyaç olmadığı ortaya çıkar. Zira peygamber de akla istinad etmiş olur.¹⁰⁸

Pezdevi bu konuda Allah Teala'nın peygamber göndermesini inkar edenleri eleştirir ve aklın sınırlı olduğunu savunur. Bilgi bahsinde de değindiğimiz gibi Ebu'l-Yüsr, aklın bilgi edinme konusunda sınırlı olduğu kanaatini taşımaktadır. Ona göre akıl, ibadetlerin miktarını ve keyfiyetini bilemez. Ayrıca akıl, zulüm yapıldığında, ceza gerektiren bir durum meydana geldiğinde; bu gibi durumların şer'i ahkâmını bilemez ve gösteremez. Bu ve buna benzer birçok konuda akıl, söz söyleyemeyeceği için bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Aklın bir yol göstericiye ihtiyacı olduğunun delillerinden birisi de kelâmcıların, irtikap edilen cezaların miktarı konusunda

¹⁰⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 95.

¹⁰⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 95.

ihtilafa düşmüş olmalarıdır. Eğer akıl tek başına yeterli olsaydı, böyle bir ihtilaf ortaya çıkmazdı.¹⁰⁹

Ebu'l-Yüsr, insanların akıllarıyla baş başa bırakıldıkları zaman kulluk nişanının onlardan kalkacağını, kul olmaktan beri olacaklarını söylemektedir. O, Allah Teala'nın, insanoğlunun kulluğunu ortaya koyabilmesi için onlara emirler, nehiyeler ve ibadetler vaz etmek durumunda olduğunu belirtmektedir. Akıl, vacip ve mümteni' olan şeyleri bilme yetisine sahip olsa da bir şeyin caiz olup- olmadığı hakkında herhangi bir fikir yürütemez. Bu sebeple peygamberin gönderiliş gayesi, aklın güç yetiremediği, açıklayamadığı başka bir ifadeyle aklın eksik kaldığı kısımları tamamlamaktır. Peygamberin görevlerinden birisi de aklın dünya ve ahiret hakkında çıkmaza girdiği konularda, akla yardımcı olmak ve zihinlerde beliren soru işaretlerini izale etmektir.¹¹⁰

Ebu'l-Yüsr, nübüvvet bahsini işlerken, Hz. Adem (as)'in peygamberliğine ayrı bir önem verir. Bu sebeple Hz. Adem (as)'in nübüvvetini ispat için ayrı bir bahis açar. O, bu konuyu işlerken ehl-i kıblenin onun peygamberliği hususunda ittifak ettiklerini, ancak Mutezile' den bazı kimselerin Hz. Adem (as)'in peygamberliğini kabul etmediklerini belirtmektedir. Onlara göre eğer Hz. Adem (as) peygamber olduysa, bu çocuklarının olmasından sonra olabilecek bir durumdur. Ancak Hz. Adem (as) daha peygamber olmadan Allah Teala'ya asi olmuştur. Asi olan bir kimsenin peygamber olması ise muhaldir. Zira böyle bir durum, peygamberliğe uygun değildir. Çünkü Mutezile'ye göre peygamberler, günahattan beridirler.¹¹¹

Muhammed el-Pezdevi, Hz. Adem (as)'in peygamber olduğuna Kur'an-ı Kerim'den "*Şüphesiz, Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"¹¹² ayetini delil getirir. Ayrıca o, akli delil olarak, Hz. Adem (as)'in oğulları ve kızları olduğunu, bundan dolayı şer'i ahkama ihtiyaç duyulduğunu ifade eder. Aynı şekilde kendisi ve Hz. Havva'nın da şer'i ahkama ihtiyaç duyduğunu, bu sebeple peygamber ihtiyacı hasıl olduğunu

¹⁰⁹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 96.

¹¹⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 96.

¹¹¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 99.

¹¹² Al-i İmran 3/33- 34.

belirtir. Bu ihtiyaç dolayısıyla da Allah Teala'nın Hz. Adem (as)'i peygamber olarak seçtiğini belirtmektedir.¹¹³

2.2.2. Peygamberin Nitelikleri

Peygamberlerin nitelikleri hakkında İmam Pezdevi, doyurucu bilgiler vermemektedir. O, akaid konularını işlediği eseri Usulü'd-Din'de peygamberlerin niteliklerinden bahsederken Mutezile'nin aksine peygamberlerin günahsız olmadıklarını, günah işleyebileceklerini söylemektedir. Mutezile'nin "günah işleyen kimseden peygamber olmaz" anlayışının yanlış olduğuna "*Andolsun, bundan önce biz Adem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme diye) emrettik. O ise bunu unuttu. Biz, onda bir kararlılık bulmadık.*"¹¹⁴ ve "*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletсин ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.*"¹¹⁵ ayetlerini delil getirmektedir. Peygamberlerin bir takım zelle denilen ayak sürçmeleri yaşayabileceklerini söyleyen Pezdevi, bununla peygamberliğe layık olmaktan çıkmayacaklarını belirtmektedir.¹¹⁶

Ayrıca o, Eş'ari ve Maturidi ekolü arasındaki ihtilaflı konulardan olan kadının peygamberliği konusuna da değinerek, kadından peygamber gönderilmediğini belirtmekle yetinmiştir. Onun bu kanaati Kur'an'la ve realiteyle uygunluk göstermektedir.¹¹⁷ Zira Kur'an-ı Kerim'deki ayetler¹¹⁸ ve tarih boyunca gönderilen peygamberlerin erkeklerden seçilmiş olması, özelde Pezdevi'nin genelde ise Maturidi kelam sisteminin tespitini doğrulamaktadır.

Ebu'l-Yüsr, peygamberlerin niteliklerinden bahsederken en fazla üzerinde durduğu konu, elçinin mucize ile desteklendiğidir. O, peygamberin peygamberliğinin ancak mucize ile bilenebileceğini söylemekte, peygamberin insanlar tarafından tanınmasının yegane yolunun mucize olduğunu belirtmektedir. İmam Pezdevi, Hz. Peygamber'in mucizelerine ise ayrı bir önem vermekte ve onun birçok mucizesini

¹¹³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 99.

¹¹⁴ Taha 20/115.

¹¹⁵ Fetih 48/2.

¹¹⁶ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 100.

¹¹⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 99; Detaylı bilgi için bkz; Özarslan, Selim, "*Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak Ve Düşündürdükleri*", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 2, 2006, s. 107- 118.

¹¹⁸ Nahl 16/43.

sıralamaktadır. O, Hz. Peygamber'in mucizelerinin başında Kur'an-ı Kerimi zikretmekte, bunun yanında Allah Rasulü'nün az yemekle kalabalığı doyurması, çeşitli hayvanların Hz. Peygamber'le konuşması, şakk-ı kamer hadisesi, nübüvvet mührünün bulunması, Rahip Bahira ve bir kısım ehl-i kitabın onun peygamberliğini tasdik etmesi ve bir bulutun onun başının üzerinde bulunması gibi birtakım hissi mucizeleri saymaktadır.¹¹⁹ Ancak Pezdevi'nin burada sıraladığı ve mucize olarak tavsif ettiği olayların büyük bir kısmı Hz. Peygamber Müslümanlar arasındayken vaki olmuş olağanüstü durumlardır. Kelami açıdan ise mucize, inkarcılara karşı ortaya konan ve peygamberi tasdik eden harikulade olaylardır. Dolayısıyla Pezdevi'nin sıraladığı olağanüstü olayları, kelami manadaki mucize şeklinde anlamak yanlıştır.

Muhammed el-Pezdevi, mucizenin amacının doğru ile yalancının ayrılması olduğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte o, velilerde ortaya çıkan kerameti de kabul etmektedir. Ancak burada şöyle bir problem ortaya çıkmaktadır ki veliye verilen bu olağanüstü durum, onu açığa vurmaması ve başkalarına meydan okumaması gibi tamamen velinin tasarrufuna verilmektedir. Bu ise veli ile peygamber arasındaki keramet/ mucize ayrımında problem ortaya çıkarmaktadır.

İmam Pezdevi, peygamberlerin sayısı hakkında sayı belirtmenin yanlış olduğu kanaatindedir. Zira böyle bir sayı belirtme, peygamber olan bir kısım kimselerin peygamberlik dışında kalması veya peygamber olmayan bir kısmının, peygamber kabul edilmesine yol açabilir.¹²⁰

2.3. Sem'iyat

İnsanoğlunun, dünya hayatında sürekli olarak "Ben nereden geldim?", "nereye gideceğim?", "Öldükten sonra ne olacak?" gibi sorular zihnini meşgul etmektedir. Günlük yaşamında yaptığı her davranışın, sonuçlarına katlanma durumunda olan insan, dünyada yaptığı katliam, zulüm gibi ceza gerektiren bazı durumların karşılığını görmeden bu dünyadan ayrılabilir. Ancak insan aklı, mazlumun zalimden hakkını alması gerektiğini, aksi halde zalimin yaptığı her kötü fiilin yanına kalacağını düşünür. Bu ise herkesin kendi hakkını alma yolunda her yolu mübah

¹¹⁹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 97-98.

¹²⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 103.

görmesine ve kaosa sebep olur. Bundan dolayı birçok ilahi dinde olduğu gibi İslam dininde de bu dünyada yapılan her amelin hesabının görüleceğine vurgu yapılır. Bu kısa girizgahtan sonra Muhammed el- Pezdevi'nin sem'iyat bahisleri hakkındaki görüşlerini alt başlıklar halinde açıklamaya çalışalım.

2.3.1. Diriliş/Ba's

Ölümden sonra ne olacağı, İslam dini için çok önemli bir konudur. Bu sebeple İslam dininin neş'et ettiği ilk andan itibaren, Kur'an-ı Kerim bu konunun üzerinde ısrarla durmuş ve bunu birçok ayetinde dile getirmiştir.¹²¹ İslam medeniyetinde yeniden dirilişi ifade sadedinde; haşr, haşr-i cismani, ba's, ba'sü'l-ecsad, iade, neş'et, neş'et-i sani gibi pek çok terim kullanılmıştır.¹²² İmam Pezdevi de yeniden dirilme/ba's konusuna önem vermiş ve bu konuyu akli ve nakli deliller ışığında temellendirme yoluna gitmiştir. O bu konudan bahsederken, öncelikle ehl-i kiblenin yeniden dirilme hususunda ittifak halinde olduklarını belirtmekte, ardından ise müşriklerin dirilmeye inanmadıklarını ifade etmektedir. Konunun devamında filozofların bu konuya bakışına da değinen İmam Muhammed el-Pezdevi, onların cismani haşri reddettiklerini, bunun yerine ruhani haşri benimsediklerini ifade etmektedir.¹²³

Ebu'l-Yüsr, nakli delil olarak evvela Kur'an-ı Kerim'den ;

*"Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah kabirdeki kimseleri diriltecektir."*¹²⁴

*"De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."*¹²⁵

*"Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkarcının, "Keşke toprak olaydım!" diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık."*¹²⁶ ayetlerini delil getirmektedir.

¹²¹ Bakara 2/28, 260; En'am 6/29, 36; Hicr 15/36.

¹²² Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir, *Usulü'd-Din*, İstanbul, 1928, s. 235; Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed, *el-İktisad fi'l-İtikad*, Beyrut, 1988, s. 133; İbn Hümmam, Kemal, *el-Müsayere*, el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti li't-Turas, Kahire, 2006, s. 212, 218.

¹²³ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 160.

¹²⁴ Hac 22/7.

¹²⁵ Yasin 36/79.

Pezdevi, felsefecileri ve dirilişi inkar eden başka gruplara karşı yeniden dirilmeyi kanıtlamak için akli deliller de kullanmaktadır. O, İlahi adalet temeline dayandırdığı delilini şöyle özetler; "Allah Teala, adalet ve hikmet sahibidir. Oysa biz dünyada, Allah Teala'nın razı olmadığı zulüm ve haksızlık gibi birçok şey görüyoruz. Adalet ve hikmet sahibi olan Allah, bunların mülkünde meydana gelmesine razı değildir. O halde, mazlumun zalimden hakkını alması ve adaletin tecelli etmesi için bir vakit gereklidir. Bununla beraber kötü fiiller işleyen kişinin de terbiye olacağı bir vakit gerekir. İşte bu zaman dilimi, ahiret yurdundan başkası değildir."¹²⁷

Ayrıca Pezdevi'nin de içerisinde yer aldığı Ehl-i Sünnet mütekellimleri, dirilişin gerçekleşeceğini Allah'ın onun gerçekleşeceğini haber vermesine dayandırmışlardır. Zira akıl, dirilişin mutlak surette gerçekleşip- gerçekleşmeyeceği hususunda karar veremez.¹²⁸

Ehl-i Sünnet kelamcıları dirilişi, yeniden yoktan var etme, şeklinde düşünmektedirler. Yani iade, ikinci bir yaratılış olmaktadır. Allah Teala için, ilk yaratılış imkansız görülmediği gibi, iade de imkansız görülemez.¹²⁹ Kelamcılar bu istidlallerini Kur'an'daki; *"De ki: "Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir."¹³⁰ O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu O'na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."¹³¹ ayetlerine dayandırmaktadır.*

Şunu belirtmek gerekir ki dirilişin vuku bulacağı konusunda mütekellimler arasında farklı düşünceler olmamakla beraber, bunun keyfiyeti hakkında farklı anlayışlar mevcuttur. Zira İslam kelamında, dirilişin bedeni oluşturan cevherlerin tamamıyla yok olmayıp, parçalara bölündükten sonra tekrar bir araya getirileceklerini -dolayısıyla dirilmenin gerçekleşeceği ve bunun aksi olan bedenin asli parçası dışında tamamının yok olacağı ve yeni bir bedenin verileceği şeklinde iki

¹²⁶ Nebe 78/40.

¹²⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 160.

¹²⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 160; Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *Nihayetü'l-İkdam fi İlmi'l-Kelam*, (thk. Alfred Guillaume), Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 2009, s. 478.

¹²⁹ Eş'ari, *Luma'*, s.8; İbn Hümmam, *Müsayere*, s. 220.

¹³⁰ Yasin 36/ 79.

¹³¹ Rum 30/ 27.

görüş mevcuttur. Ancak kelamcımız, dirilişin mahiyeti hakkında herhangi bir yorumda bulunmamaktadır.

Kelamcımızın diriliş meselesiyle ilgili tartıştığı konulardan biri de hayvanların diriltiştirilip-diriltilmeyeceği problemidir. Kur'an'daki *"Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler."*¹³² *"Yaban hayatı yaşayan (irili ufaklı) tüm canlılar toplandıği zaman,"*¹³³ ifadeler hayvanların da diriltileceklerine dayanak olarak kabul edilmiştir. Ebu'l-Yüsr, hayvanların yeniden diriltileceğini ifade etmektedir. Bunun için Ebu Hureyre (ra)'den rivayet edilen *"Her hak sahibine hakkını vereceksiniz. Hatta boynuzsuz koyunun, boynuzlu koyundan (kısas suretiyle) hakkı alınacaktır."*¹³⁴ hadisini de delil getirmektedir. Bu konuda Pezdevi de dahil Ehl-i Sünnet kelamcıları hayvanların Allah tarafından diriltileceklerini ve hesap görülmesinin ardından toprak haline geleceklerini kabul etmişlerdir.¹³⁵

2.3.2. Sırat

Sözlükte, "yutmak" anlamındaki "sarata" filinden türeyen sırat "yol, cadde" gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁶ Bu anlamın verilmesinin sebebi, yolda yürüyüp kaybolan kimsenin, ağızda kaybolan lokmaya benzetilmesi nedeniyledir. Terim anlam olarak ise "cehennem üzerine kurulmuş olan; mü'minlerin kolaylıkla geçebileceği, inkarcıların ise üzerinden cehenneme düşeceği köprü olarak tarif edilmektedir."¹³⁷

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda "sırat" kelimesi kırk altı ayette geçmekte, çoğunlukla "Allah' a ulaştırın doğru/hak yol" anlamındadır. İslam alimlerinin büyük çoğunluğu, bazı ayetlerin işaret etmesi ve birçok hadisi şerifte¹³⁸ mahiyeti hakkında bilgi verilmesi sebebiyle sıratın varlığını kabul etmişlerdir.

¹³² En'am 6/ 38.

¹³³ Tekvir 81/ 5.

¹³⁴ Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslüm*, İstanbul, 1992. Birr, 15 (2582); Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, Kıyamet, 2 (2428).

¹³⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 161- 162.

¹³⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, 2001, VII/ 158.

¹³⁷ Sabuni, *el-Bidaye*, s.92.

¹³⁸ Buharî, "Ezan", 129; "Tevhid", 24; "Rikâk", 51; Müslim, "İman", 302, 326, 329.

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, sırat konusunu işlerken; Mutezile, Rafiziler ve başka bazı bid'atçı fırkaların sıratı kabul etmediklerini belirtmektedir. Mutezile'nin sıratı reddetmesinin sebebi onu, "cehennem yolu" kabul etmeleridir. Onlara göre, salih mü'minlerin böyle bir yerden geçecek olmaları onlara azap olacaktır.¹³⁹ Burada şunu belirtmek gerekir ki Mutezile'nin sıratı reddettiği iddiası kanaatimizce hatalıdır. Çünkü Mutezile, sıratın bir yol olduğunu söylemekte, inkar ettiği kısım ise Ehl-i Sünnetin sıratın köprü olduğu görüşüdür. Pezdevi, Hanefi-Maturidi ulemanın bir kısmının sırat konusunda farklı düşündüklerini belirtmekte; bu kelamcılardan bir kısmının sırat köprüsünün cennet üzerine kurulacağını, bazılarının ise sıratın mahallinin cehennemın üzeri olduğu fikrinde olduklarını beyan etmektedir. Ebu'l-Yüsr, sırat konusunda ikinci görüşte olan mütekellimlerin görüşüne meylederek, sıratın cehennem üzerine kurulacak olan bir köprü olacağı kanaatindedir. O kendi fikrinin doğruluğunu ispat sadedinde *"Allah meleklere şöyle emreder: "Zulmedenleri, eşlerini ve Allah'ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın, onları cehennemın yoluna koyun ve onları tutuklayın. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir."*¹⁴⁰ ve *"(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir. Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırsınız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırsınız."*¹⁴¹ ayetlerini delil getirmektedir. İmam Pezdevi'ye göre sıratı inkar, sapıklık ve bid'attir.

Sonuç olarak Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi'nin sırat hakkındaki görüşlerini genel hatlarıyla ortaya koymak gerekirse, O sıratın bir köprü olduğunu kabul etmekte, bunu da Kur'an-ı Kerim'de içerisinde "sırat" kelimesi geçen bazı ayetlere ve bir takım ahad haberlere dayandırmaktadır.

2.3.3. Şefa

Sözlükte "bir şeyin olması için, birinden yardım istemek, bir şeyi dengi veya benzeri ile çift hale getirmek" anlamalarına gelen "**şefe'a**" fiilinden türeyen şefa, "bir suçun bağışlanması veya talebin yerine getirilmesi için birine aracılık etme"

¹³⁹ Kadı Abdülcebbar, Ahmet, *Şerhu Usuli'l- Hamse*, (thk. Abdülkerim Osman), Mektebetü'l-Vehbe, Kahire, 1996, s. 737.

¹⁴⁰ Saffat 37/22-24.

¹⁴¹ Meryem 19/71-72.

anlamına gelmektedir.¹⁴² Terim olarak "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine Allah Teala tarafından izin verilen salih kulların, Allah Teala'dan mü'minlerin bağışlanmaları için niyazda bulunmaları" anlamına gelmektedir.¹⁴³

Birçok dinde bulunan şefaata inancı İslam dini için de önemli bir konudur. Kur'an-ı Kerim'de otuz iki yerde geçen şefaata kelimesi bazen fiil, bazen de isim halinde ayetlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu ayetlerde daha çok şirkin reddi, tevhid akidesinin telkini hakimdir. Ancak bazı ayetlere baktığımızda ise şefaatin ancak Allah'ın iznine bağlandığını görmekteyiz.¹⁴⁴ Bu kavram hadis-i şeriflerde de geniş bir yer tutmaktadır¹⁴⁵.

İmam Muhammed el-Pezdevi, şefaata konusunda Ehl-i Sünnet'in ittifak içinde olduğunu belirtmekte, Mutezile ve Rafizilerin şefaati inkar ettiklerini söylemektedir.¹⁴⁶ Bu inkarın sebebini ise onların büyük günah işleyen ebedi olarak cehennemde kalacağını kabul etmelerinden ileri geldiğini belirtmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki her ne kadar Ebu'l-Yüsr, Mutezile ve Rafizilerin şefaati inkar ettiklerini söylese de onlar, şefaate tevbe etmiş ve cennete girmiş mü'minlerin müstehak olduklarını kabul etmektedirler.¹⁴⁷ Onları bu fikre iten amil, kelimelerindeki "el-va'd ve'l-va'id" ilkesidir. Buna göre Allah Teala verdiği söz ve tehdidinden dönmez.

İslam mütakellimlerinin şefaate bakış açıları, mürtekib-i kebir sahibini mü'min veya kafir kabul etmeleriyle paralellik göstermektedir. Büyük günah işleyen kimseyi kafir olarak kabul edenler şefaati inkar etmiş ya da bunu mü'minlerin cennetteki derecelerinin yükseltilmesi olarak anlamışlardır.¹⁴⁸ Mürtekib-i kebir sahibini mü'min kabul edenler ise, şefaatin cehenneme girmeyi hak etmiş olan kimseyi cehenneme uğramaksızın cennete sokacağını, cehenneme girmiş kimseyi oradan çıkaracağını ve cennete girmiş olan Müslümanların ise derecelerinin şefaata vasıtasıyla yükseltileceğini kabul etmişlerdir.

¹⁴² el-İsfahani, Ragıp, *el-Müfredat*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, s.457; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2001, VI/ 356.

¹⁴³ Alıcı, Mustafa, "Şefaata", DİA, İstanbul, 2010, XXXVIII/ 411-412.

¹⁴⁴ Zuhuruf 43/86, Bakara 2/255.

¹⁴⁵ Buhari, Tevhid, 24; Müslim, İman, 302, Zühd, 74.

¹⁴⁶ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 165.

¹⁴⁷ Kadı Abdülcebbar, Ahmet, *a.g.e*, s. 688.

¹⁴⁸ Kadı Abdülcebbar, *a.g.e*, s. 688-689.

İmam Pezdevi ,mürtekib-i kebire/büyük günah sahibinin Ehl-i Sünnet'e göre, şefaate nail olacağını belirtmektedir. Bu şefaatin resuller, nebiler ve alimler aracılığıyla olduğunu ifade etmekte ve bu konuda üstatlarından birçok hadis dinlediğini söylemektedir.¹⁴⁹ Ayrıca o, Kur'an'ı Kerim'den;

*"Allah, onların önlerindeki de arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Onlar, O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaate etmezler ve hepsi O'nun korkusuyla titrerler."*¹⁵⁰

*"O gün, Rahman'ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez."*¹⁵¹ ayetlerini şefaate delil getirmektedir.

Sonuç olarak Pezdevi'ye göre şefaate, Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in hadisleriyle varlığı hakkında şüphe bulunmayan ve kıyamet günü gerçekleşecek olan bir vakıadır.

2.3.4. Cennet- Cehennem

Ahret hayatının son durağı olan cennet ve cehennem, İslam akaidinde önemli bir konuma sahiptir. Cennet ve cehennem insanların dünya hayatında işledikleri amellerin muhakeme edilmesinin ardından ortaya çıkan bir ödül veya cezadır. Bu iki yer hakkında Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde geniş tasvirler mevcuttur.¹⁵² İmam Muhammed el-Pezdevi'nin de içerisinde bulunduğu İslam mütekelimileri, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde cennet ve cehennem geçen tasvirlerin hakiki manada anlaşılması ve bu şekilde iman edilmesinin zorunlu olduğunu savunmaktadırlar.¹⁵³

Cennet ve cehennemın şuan yaratılmış olduğunu belirten İmam Muhammed el- Pezdevi, bu görüşüne delil olarak Kur'an- ı Kerim'de cennet ve cehennemden söz edilirken mazi sığa kullanılmasını¹⁵⁴ ve Hz. Adem (as) ile Hz. Havva'nın cennetten çıkarılma hadiselerini gösterir.¹⁵⁵

Şunu ifade etmek gerekir ki Kur'an-ı Kerim'deki;

¹⁴⁹ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 165-166.

¹⁵⁰ Enbiya 21/28.

¹⁵¹ Taha 20/109.

¹⁵² İbrahim 14 /16-17; Kehf 18/29;

¹⁵³ Pezdevi, *Usulü'd- Din*, s. 170-171.

¹⁵⁴ Zümer 39/72; Mülk 67/11.

¹⁵⁵ Bakara 2/36,38; A'raf 8/19.

"Kafirler için hazırlanmış ateşten sakının."¹⁵⁶,

"Rabbimizin bağışına, ve genişliği göklerle yer arası kadar olan, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun."¹⁵⁷

"Dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."¹⁵⁸ gibi ayetlere baktığımızda mazi sığa kullanıldığını müşahede etmekteyiz. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda cennet ve cehennemi şuan yaratılmış olduklarını kabul etmek isabetli olacaktır.

Ancak Mutezile gibi bazı fırkalara baktığımızda, onlar cennet ve cehennemin kıyamet gününde yaratılacağını söylemektedirler. Zira onlara göre şuan, cennet ve cehennemin yaratılmış olması faydasız ve abes bir iştir.¹⁵⁹

Ehl-i Sünnet kelimcileri ise Allah Teala'nın abes fiil işlemekten münezzehe olduğunu, insanların Allah Teala'nın fiillerinin hikmetlerini anlayamadıklarını söylemişlerdir. Zira Sünni kelimciler göre; *"Allah Teala yaptıklarından mes'ul değil, fakat (kullar) yaptıklarından sorumludur."¹⁶⁰*

İslam mütekellimleri tarafından tartışılan konulardan birisi de cennet ve cehennemin sonsuz olup- olmadığı meselesidir. İlk dönem mütekellimlerinden olan Cehm b. Safvan (ö.128/746), sonradan meydana gelmiş olan bir şeyin sonsuz olamayacağını, dolayısıyla yok olacağını söylemektedir.¹⁶¹ Cehm'in cennet ve cehennemin sonsuz olamayacağını söylemesinin nedeni, bunu Allah Teala'nın ezeli ve ebedi olmasıyla ilişkilendirmesi sebebiyledir. Zira ona göre cennet ve cehennemin sonsuz olması, bu iki yerin sonsuzlukta Allah Teala ile ortak olmasına sebep olur. Bu ise *"O, ilk ve sondur. Zahir ve Batın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir."¹⁶²* ayetine aykırıdır. Ancak Cehm b. Safvan'ın bu görüşü kelim geleneği içerisinde şiddetle reddedilmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in cennet ve cehennemden bahseden birçok

¹⁵⁶ Al-i İmran 3/131.

¹⁵⁷ Al-i İmran 3/133.

¹⁵⁸ Bakara 2/35.

¹⁵⁹ Eş'ari *Makalat*, II/ 167; İbn Hümmam, *el-Müsamere*, s. 247.

¹⁶⁰ Enbiya 21/23; İbn Hümmam, *el-Müsamere*, s. 250-252.

¹⁶¹ Nesefî, Ebu'l- Muin Meymun b. Muhammed, *Bahru'l-Kelam Fi Akaidi Ehli'l-İslam*, Daru'l-Ferfur, Dimeşk, 2000, s. 72; Bağdadi, Ebu Mansur Abdülkahir, *Usulü'd-Din*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 238.

¹⁶² Hadid 57/3.

ayetinde, cennet ve cehennem ehlinin orada ebedi olarak kalacaklarına vurgu yapılmaktadır.¹⁶³ Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki cennet ve cehennemın sonsuzluğu, Allah Teala'nın onları sonsuz kılması sebebiyledir. Cenab-ı Hakk'ın sonsuzluğu ise kendi zatı dolayısıyladır.¹⁶⁴ Bu itibarla cennet ve cehennemın ebediliği caiz iken Allah Teala'nın ebediliği ise vaciptir.

2.4.5. Kabir Hayatı

Dünyaya gelen her insan, belirli bir yaşam süresinden sonra ölüm gerçeğiyle yüz yüze gelmekte ve dünyadan göçüp- gitmektedir. İnsanoğlu dünyadayken öldükten sonra neler yaşanacağını merak etmekte, ancak öte aleme gittikten sonra, bir dönüşün olmaması sebebiyle neler yaşandığı hususunda merakını giderememektedir. Kabir hayatı fiziki alemin dışında gerçekleşen ve insanın duyularıyla idrak edilemeyen bir olgu olması nedeniyle, diğer fiziki fenomenler gibi duyu organlarıyla algılanamaz. İnsanoğlunun bu merakını giderebilmesi ve bu konuda doğru bir akideye sahip olabilmesi için başvurulacak yegane merci vahiy veya vahyin tebliğcisi konumundaki peygamberdir. Bu sebeptendir ki bu tarz konular, kelami eserlerde sem'iyat (vahiy yoluyla bilinip-öğrenilen) bahisler olarak yer almaktadır.

Cenab-ı Hakk'ın göndermiş olduğu İslam dini, insanlığın zihnini meşgul eden pek çok meseleyi açıklayıp insanoğlunun merakını giderdiği gibi, ölümden sonraki hayatla ilgili de detaylı bilgiler vermektedir. İnsanoğlunun öldükten sonraki ilk durağı olan kabir hayatı da bu bakımdan oldukça önemlidir. Kabir hayatı iki kısma ayrılabilir. Bunlardan ilki;Münker ve Nekir adlı iki meleğin ölen kişiyi sorgulaması, ikincisi, ise;kabir azabı konusudur. Biz de öncelikle kabir sorgusundan bahsedip, ardından kabir azabı hakkında İmam Pezdevi'nin görüşlerini serdedeceğiz.

Pezdevi, kabre defnedilen kimseye Münker ve Nekir adlı iki büyük meleğin geleceğini ve kabir azabının varlığıyla alakalı çok çeşitli yollardan birçok rivayetin geldiğini, bu rivayetlerin toplamının manevi tevatür meydana getirdiğini belirttikten sonra, Allah Teala'nın gelen iki meleğin sorularını sormaları için, ölüyü dirilteceği

¹⁶³ İlgili ayetler için bkz: Kehf 18/107-108; Beyyine 98/8; Tevbe 9/21-22; Cin 72/23; Talak 65/11.

¹⁶⁴Eş'ari, *Makalat*, II/167.

inancındadır.¹⁶⁵ Ebu'l-Yüsr'ün benimsediği özellikle Münker ve Nekir sorgusuyla ilgili olan bu inanç, Kur'an ayetlerinden ziyade, tevatür derecesine ulaşamamış hadis ve haberlerle sabittir. Dolayısıyla o, bahsi geçen haberleri lafzi olarak kabul etmekte ve bunları itikadın bir gereği olarak görmektedir. Şunu ifade etmek gerekir ki, İmam Pezdevi'nin bu tutumu sadece kendisine ait olmayıp, pek çok Maturidi ve Eş'ari mütekellim tarafından da benimsenmiştir.¹⁶⁶

Pezdevi, kabir hayatının ikinci kısmını oluşturan azap ve nimet konusunda ise, Kur'ani nasları referans olarak gösterir. O, kabirde azabın olacağını kanıtlamak için;

" (Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, "Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun" denilecektir."¹⁶⁷ ayetini delil getirir. Ona göre bu ayet, Firavun'un ve yanında bulunanların kıyametten önce de azap göreceklerine delil teşkil eder. Bu ise ancak kabirde olabilecek bir durumdur.¹⁶⁸

Pezdevi genel olarak kabirde azap-nimet ve sorgu-sual gibi birtakım hadiselerin olacağını bildiren Kur' an ayetlerini¹⁶⁹ kabir azabının olacağına delil olarak kabul eder. O, konuya ayet ve hadisler çerçevesinde yaklaşmış ve bu naslardaki verileri lafızcı/literal bir yaklaşımla incelemiştir. Nasslarda geçen bir takım hadiseleri akli olarak imkansız görmemiştir.

2.4. Hilafet/ İmamet Meselesi

İslam düşünce geleneğinde imamet veya başka bir değişle devlet başkanlığıyla alakalı tartışmaların odak noktası, Hz. Peygamber'in vefatından sonra gelecek olan devlet başkanının nassla mı yoksa seçimle mi başa geçeceği

¹⁶⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 169.

¹⁶⁶ Eş'ari, *Kitabü'l-Luma fi'r- Reddi ala Ehl-i'z-Zeyği vel-Bida'*, s.8, Eş'ari, *el- İbane an Usuli'd-Diyane*, s. 49; Konu hakkında geniş bilgi için bkz: Toprak, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Konya, 2005, s. 313- 374.

¹⁶⁷ Mü'min 40/ 46.

¹⁶⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 168.

¹⁶⁹ İlgili ayetler; *Kıyamet vakti de gelecektir; bunda şüphe yoktur. Ve Allah kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır. (Hac 22/7), Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır. (Al-i İmran 3/169), Allah Teâlâ sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapsağlam tutar. Zalimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar. (İbrahim 14/27), Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar. (Nuh 71/25).*

problemidir. Bu problem İslam dünyasındaki iki büyük düşünce geleneği olan Sünnilik ve Şiilik arasında tartışmalara sebep olmuştur. Zira Şia'ya göre imamet/devlet başkanlığı, dinin temeli ve mü'min olmanın gereklerinden olduğu için, Hz. Peygamber'in böylesine önemli bir konuyu ihmal ederek, bunu İslam toplumunun muvafakati ve seçimine bırakması mümkün değildir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi ümmetine bizzat kendisi imam olarak tayin etmiştir.¹⁷⁰

İtikadi bir mesele olmamasına rağmen Şiiler'in bir akaid konusu olarak görmeleri nedeniyle kelim kitaplarında yer alan hilafet/ imamet meselesi, İmam Muhammed el-Pezdevi tarafından da gerekli ilgiyi görmüş ve kelama dair yazdığı "*Usulü'd-Din*" adlı eserinde bu konuya yaklaşık olarak otuz sayfalık bir yer ayırmıştır. Pezdevi'nin bu konuya bu kadar geniş bir yer ayırmış olması, Maturidi geleneğinin hilafet/ imamet konusuna bakışını öğrenmemiz açısından oldukça önemlidir. Zira Maturidiliğin kurucusu kabul edilen Ebu Mansur el-Maturidi'nin kelamla alakalı olarak kaleme aldığı "*Kitabü't-Tevhid*" adlı eserinde, devlet başkanlığı konusuna değinmediğini görmekteyiz. Belirtmek gerekir ki Ebu'l Hasan el-Eş'ari'nin de belirttiği gibi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ilk ihtilaf konusunun imamet olması da bu meselenin ehemmiyeti açısından oldukça önemlidir.¹⁷¹

Şunu ifade etmek gerekir ki imamet konusu, akaid alanıyla ilgili bir konu olmaktan ziyade fıkıh/İslam hukukuyla alakalı bir meseledir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Şia'nın bu meseleyi bir inanç konusu haline getirmiş olması, Hanefi-Maturidi kelamcılar da dahil olmak üzere Ehl-i Sünnet alimleri tarafından bu konuyu iman meselesi haline getiren fırkaların iddialarına cevap vermek ve Müslümanları bu batıl fikirlerden korumak maksadıyla imamet konusunu akaid eserlerinde işleme gereği duymuşlardır.¹⁷²

¹⁷⁰ Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 145; İbn Hadun, *Mukaddime*, (çev. Zakir Kadiri Ugan), MEB Yayınları, İstanbul, 1989, I/ 496.

¹⁷¹ Eş'ari, *Makalat*, I/ 39.

¹⁷² Cüveyni, Ebu'l-Meali Abdülmelik, *Kitabül İrşad ila Kavadi'il-Edilleti fi Usulil-İ'tikad*, (thk. Esad Temim), Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 1992, s. 345; Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *Nihayetü'l-İkdam fi İlmi'l-Kelam*, (thk. Alfred Guillaume), Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 2009, s. 478.

Öncelikle imam ve imamet kavramlarıyla kelam literatüründe neyin kast edildiğini belirtmekte fayda vardır. Sözlükte imam/devlet başkanı "kendisine uyulan kimse" demektir. Arap dilinde "el-İmam" şeklinde kullanılan bu kavram "din ve dünya işlerini idare eden kişi" anlamına gelmektedir.¹⁷³

İmam Pezdevi, Müslümanların yönetimini üstlenecek bir imamı/devlet başkanını zorunlu görmektedir. O, zekatları toplamak, Cuma ve bayram namazlarını kıldırmak, adaleti sağlamak, zayıf ve korunmaya muhtaç bireyleri korumak, toplum içerisinde huzur ve barışın sağlanması ve düzenin korunması gibi nedenlerle devlet başkanının bulunmasını bir zorunluluk olarak görmektedir. Pezdevi, bu konuda sahabenin icma ettiğini ifade etmekte ve devlet başkanı belirlendikten sonra, ona itaat edilmesi gerektiğini, bunun Hz. Peygamber'e itaat gibi olduğunu söylemektedir. Zira Kur'an-ı Kerim "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de...*"¹⁷⁴ ayetiyle bunu ortaya koymaktadır.

Kelami fırkaların çoğunluğu devlet başkanlığının vacip/gerekli olduğunu kabul ederken, bazıları bunun gerekli olmadığı kanaatini paylaşmaktadırlar. Devlet başkanlığını Mu'tezile, Hariciler' in büyük bir kısmı, Mürcie ve Şia'nın ekseriyeti kabul ederken; Haşeviyye,¹⁷⁵ Haricilerden Necedat fırkası,¹⁷⁶ devlet başkanlığını gerekli görmez.¹⁷⁷

Devlet başkanlığının gerekliliği konusunda Ehl-i Sünnet ile Şia arasında bir fark olmamakla beraber, Şia bu görüşünü aşkın bir nedene dayandırırken, Sünni mütekellimler ise bunu İslam toplumunun huzur ve barışı için gerekli görmüşlerdir. Devlet başkanlığını gerekli görenlerin bir kısmı bunu akla dayandırırken, diğer bir kısım ise bunu nakle dayandırmaktadır. Akla dayanarak gerekli görenler; Şia'nın İmamiyye ekolü, Mu'tezile'den Cahız (ö.255/869), Ka'bi (ö.319/931) ve Ebu Hüseyin el-Basri (ö.436/1044)'dir. Devlet başkanlığını nakle göre vacip görenler ise Ehl-i

¹⁷³ Cürcani, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabü't- Ta'rifat*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, s. 35.

¹⁷⁴ Nisa 4/ 59.

¹⁷⁵ Haşeviyye:Dini meselelerde akıl yürütmeyi reddeden, nassların zahiri manalarına bağlı kalmak suretiyle teccim ve teşbihe düşenlere verilen ad.(Yurdagür, Metin, "*Haşviyye*", DİA, İstanbul, 1997, XVI/ 426-427.)

¹⁷⁶ Necedat:Yemame ve Bahreyn bölgelerine yayılmış Harici kolu. (Öz, Mustafa, "*Necedat*", DİA, İstanbul, 2006, XXXII/ 485- 486.)

¹⁷⁷ Eş'ari, *Makalat*, I/ 205; Şehristani, *Nihaytü'l- İkdam*, s. 478.

Sünnet'in tamamı ve Mu'tezile ile Zeydiyye'nin¹⁷⁸ çoğunluğudur.¹⁷⁹ Bu grup görüşlerini Hz. Peygamber'in "*Kim zamanının imamını tanımadan vefat ederse, cahiliye ölümü üzere ölmüş olur.*"¹⁸⁰ hadisine dayandırmaktadırlar. Buna ilaveten ashab-ı kiramın Hz. Peygamber'in vefatının hemen ardından, imamet/devlet başkanlığını en önemli mesele görmüş olmaları ve bu konuda daha Hz. Peygamber'in techiz ve tekfini yapılırken hemen bir devlet başkanı seçme hususunda fikir birliğine varmaları da dikkate haizdir.¹⁸¹

Ehl-i Sünnet kelmacıları bir devlet başkanı olmadan, insanlar arasında meydana gelebilecek problemlerin çözülemeyeceği, haksızlık ve anlaşmazlıkların ortadan kaldırılamayacağı gibi nedenlerle, devlet başkanının gerekliliğini savunmuşlardır.¹⁸² Şayet bu problemler çözülmez, anlaşmazlıklar giderilmez ve mazlumun hakkı zalimden alınmazsa, toplumda kaos ve kargaşa ortaya çıkacak ve dünyanın düzeni bozulup-yok olacaktır. Bu sorunlar, ancak bir devlet başkanının varlığıyla çözüme kavuşturulabilir. Bu gibi amiller bir devlet başkanının seçilmesini zorunlu kılmaktadır.¹⁸³

Mütekellimler, devlet başkanında bulunması gerekli olan özellikler hakkında fikir birliğine ulaşamamışlardır. Bu konuda genel olarak kabul gören, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Maverdi (ö.450/1058)'nin¹⁸⁴ "*el-Ahkamu's-Sultaniyye*" adlı eserinde zikretmiş olduğu imamet/ hilafete geçecek olan kişide bulunması gerekli şartlar, ilk sistemli teori olarak kabul edilebilir. O, devlet başkanında bulunması gereken vasıfları şöyle sıralar;

a) Adaletli olmak,

b) İyi, ahlaklı, bedeni ve akli kusurlardan uzak olmak,

¹⁷⁸ Zeydiyye: Hicri II. yüzyılda Kufe' de ortaya çıkmış ılımlı Şii fırkası.(Gökalp, Yusuf, "*Zeydiyye*", DİA, İstanbul, XXXIV/ 324-326.)

¹⁷⁹ Razi, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin, *Kitabü'l- Muhassal Efkarü'l- Mütekaddimin ve Müteahhirin mine'l-Hukemai ve'l-Mütekellimin*, (çev. Hüseyin Atay), Kahire, 2002, s. 574; Kadı Abdülcebbar, Ahmet, *a.g.e*, s. 758.

¹⁸⁰ Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim*, Çağrı Yayınları, İmare, 13, hadis no:58, (2/1478), İstanbul, 1992.

¹⁸¹ Nesefi, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, *Bahru'l-Kelam*, s. 48; Detay bilgi için bakınız; Apak, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 39- 49.

¹⁸² Eş'ari, Makalat, I/205.

¹⁸³ Nesefi, Ebu'l-Mu'in Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fi Usulü'd-Din*, (thk. Claud Salame), Dımaşk, 1993, II/ 823; Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 183-184.

¹⁸⁴ Siyaset ve ahlak alanındaki çalışmalarıyla tanınan Şafii fakih.

- c) İslami hükümlerde ictihat yapabilecek derecede ilim sahibi olmak,
- d) İslam topraklarını koruma ve savunma hususunda, kudretli ve cesaretli olmak,
- e) Soy bakımından Kureyş kabilesine mensup olmak.¹⁸⁵

Genel olarak Pezdevi'nin de dahil olduğu Ehl-i Sünnet kelmacıları imamın/devlet başkanının takva sahibi, alim, adil ve Kureyş'e mensup bir kişi olmasını gerekli görmüşlerdir.¹⁸⁶

Mu'tezile kelamının son temsilcisi kabul edilen Kadi Abdülcebbar (ö.415/1025) da sayılan şartları kabul eder. Buna göre devlet başkanı; cesur, alim, takva ve iffet sahibi ve belirli bir kabileyeye/ Kureyş'e mensup olmalıdır.¹⁸⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi, devlet başkanlığı itikadi bir mesele olmamakla beraber Şia'nın bunu bir inanç konusu haline getirmesinden dolayı, Ehl-i Sünnet kelmacıları bu konuyu kitaplarında işleme gereği duymuşlardır. Tabiatıyla bu konuyu işlerken, Şia'nın benimsediği devlet başkanlığını eleştirmişler ve devlet başkanlığını sünni doktrin çerçevesinde inceleme gayreti içerisine girmişlerdir. Buna göre Ehl-i Sünnet kelmacıları devlet başkanında şu şartların bulunmasını gerekli görmüşlerdir;

a) Devlet başkanının açıkta ve zahir olması gerekir. Bununla amaçlanan, Şia'nın "gaib ve muntazar/beklenen" imam anlayışının yanlışlığının belirtilmek istenmesidir. Çünkü imamın halktan gizli olması, kendisinden beklenen görev ve sorumlulukları yerine getirmesine engeldir.¹⁸⁸

b) Şia'nın devlet başkanında bulunması gerektiğini iddia ettikleri niteliklerden birisi imamın, gayb dahil her şeyi bilmesidir. Maturidi kelmacılarından olan Ebu'l-Muin en-Nesefi (ö.508/1115) böyle bir zorunluluğun olmadığını, böyle bir düşüncenin imamet makamını nübüvvet makamından üstün görmek olacağını, zira peygamberlerin bile Allah Teala'nın bildirdikleri dışında gayb aleminden bir şey

¹⁸⁵ Maverdi, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, *el-Ahkamau's-Sultaniyye el-Vilayati'd-Diniyye*, (thk. Halid Abdüllatif), Daru's-Sadr, Beyrut, 1990, s. 31-32.

¹⁸⁶ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 192; İbn Hümam, *el-Müsayere*, s. 274-275; Bağdadi, *Usulü'd-Din*, s. 277.

¹⁸⁷ Kadi Abdülcebbar, *a.g.e.*, s.752-753.

¹⁸⁸ Nesefi, *Tabsiratü'l-Edille*, II/ 825.

bilemeyeceklerini belirtir. Ona göre böyle bir düşünce kişiyi küfre götürür.¹⁸⁹ Eş'ari kelamcılarında olan Ebu Bekir el-Bakillani (ö.403 /1013) de bu konuda Nesefi gibi düşünmekte ve devlet başkanının gaybı bilemeyeceğini ifade etmektedir. Zira gaybı "*De ki: "Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir."*¹⁹⁰ ayetinde de belirtildiği üzere yalnız Allah (cc) bilir.¹⁹¹

c) Şia'nın iddialarından olan imamın masum olması fikri de Ehl-i Sünnet kelamcıları tarafından eleştirilmiştir.¹⁹² Çünkü ismet sıfatı, peygamberlerin niteliklerindedir. Daha dar bir ifadeyle bu sıfat, peygamberlerin beşeri yönlerinden ziyade tebliğ ettikleri vahiyle alakalı bir özelliktir. Yani peygamberler Allah'tan aldıkları vahyi, insanlara iletme konusunda meydana gelebilecek hatalardan Allah tarafından korunmuşlardır.

Pezdevi'nin de içerisinde bulunduğu Ehl-i Sünnet kelamcıları, Hz. Peygamber'in kendisinden sonra hiç kimseyi devlet başkanı olarak tayin etmediğini, bu sebeple de ashabdan hiç kimsenin imamet iddiasıyla bu görevin kendisine verilmesini talep etmediği kanaatindedirler. Onlara göre devlet başkanı vasiyet ve ya veraset yoluyla değil, "ehlü'l-hal ve'l-akd" diye ifade edilen, belirli vasıflara sahip kimselerin seçimiyle gerçekleşebilir. Pezdevi, hadis ulemasından bazılarının Hz. Peygamber'in imameti amcası Hz. Abbas (ra)'a verdiğini, bazılarının da Hz. Ebu Bekir (ra)'e verdiği düşüncesinde olduklarını, ancak Hz. Peygamber'in bu görevi nassla kimseye vermediğini ifade ederek kendi kanaatini paylaşmaktadır.¹⁹³

Bu konuda özellikle Şia'nın İmamiyye ekolü, devlet başkanlığının nass ve verasetle belirlendiğini, dolayısıyla imametın Hz. Ali ve evladının hakkı olduğunu iddia etmektedir. Hatta bu ekol, imametın nassla belirlendiğini inkar edenleri küfürle itham etmektedir. Bu sebeple İmamiyye ekolü sahabeyi, Hz. Ebu Bekir'e biat etmeleri sebebiyle küfürle itham eder.¹⁹⁴ Pezdevi, İmamiyye' nin Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e yakınlığına binaen verasetle devlet başkanlığına geldiği şeklindeki

¹⁸⁹ Nesefi, *Tabsiratü'l-Edille*, II/ 833.

¹⁹⁰ Neml 27/ 65.

¹⁹¹ Bakillani, Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitab Temhidu'l Evail ve Telhisud- Delail*, (thk. İmamüddin Ahmed Haydar), Beyrut, 1992, s. 471.

¹⁹² Bakillani, *Temhid*, s. 471.

¹⁹³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 192.

¹⁹⁴ Nesefi, *Bahru'l-Kelam*, s. 49; *Tabsiratü'l-Edille*, II/ 838; Kadı Abdülcebbar, *a.g.e*, s. 761.

görüşlerini redder. O, buna delil mahiyetinde, eğer devlet başkanlığına verasetle gelineceği kabul edilirse, buna Hz. Peygamber'in amcası olması sebebiyle Hz. Abbas'ın getirilmesinin Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan Hz. Ali'den daha layık olacağını belirtir. Bu şekilde Hz. Ali'nin devlet başkanlığına veraset yoluyla getirilmediğini ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁹⁵

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, Şia'nın Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından vasi tayin edilmesiyle alakalı¹⁹⁶ ortaya attıkları iddiaların sika/ güvenilir raviler tarafından rivayet edilmediğini belirterek, bunun yanlışlığına işaret eder. Ona göre bu iddialar, Şia'nın zayıf yönlerindedir.¹⁹⁷ Aynı şekilde Ebu'l-Muin en- Nesefi'de Şia'nın vasi iddialarını, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in borçlarını ödemesi gibi özel bir meselede onun vasiliğini üstlenmesi şeklinde değerlendirir. Ona göre mutlak manada bir vasilik durumu ortada yoktur.¹⁹⁸

Nesefi bu iddianın geçersizliğini ispat sadedinde, eğer Hz. Ali ve evladı imamete nass ile tayin edilmiş olsalardı, ashabın bu konuyu kendilerinden sonrakilere mutlak manada iletceklerini, böyle bir olay meydana gelmiş olsaydı bunun bize kadar, nakil yoluyla gelmiş olacağını belirtir. Zira sahabenin, su ile vacip olmayan istinca hakkındaki hükmünü bile nakletmiş olmaları, din konusunda ne kadar hassas olduklarını göstermesi açısından oldukça önemlidir.¹⁹⁹

İmam Pezdevi, imamın/devlet başkanının niteliklerinden bahsederken, onların masum olmalarından bahsetmemektedir. Bu da göstermektedir ki, devlet başkanında böyle bir niteliğin aranması, İslam akaidi ve insan olma vasfıyla bağdaşmamaktadır.

Devlet başkanının faziletli olan bir kimse olmasına da değinen Pezdevi, bu göreve getirilecek kişinin en faziletli olması şartını kabul etmez. O, bu görüşünü " nesep, takvada ve diğer şeylerde daha faziletli olan terk edilip, faziletli olan kimse hilafete tayin edilirse, bu kişinin imameti geçerlidir." diyerek ortaya koymaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 192; Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, s. 145.

¹⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz: Sofuoğlu, Cemal, *Gadir-i Hum Meselesi*, AÜİF Dergisi, Ankara, 1984, sayı.1, XXVI/ 461- 470.

¹⁹⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 190.

¹⁹⁸ Nesefi, *Bahru'l-Kelam*, s. 47.

¹⁹⁹ Nesefi, *Bahru'l-Kelam*, s. 47,48; *Tabsiratü'l-Edille*, II/ 840.

²⁰⁰ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 193.

Aynı şekilde Ebu Mansur el- Maturidi de efdal olan mevcutken, fazilet bakımından daha aşağıda bulunan kişinin imametini meşru görmektedir.

Ancak Şia' nın ekseriyeti daha faziletlinin olduğu yerde, derece bakımından daha aşağıda bulunanın devlet başkanlığını reddetmektedir. Onlara göre akıl, fazilet bakımından düşük olanın en faziletlinin yerine göreve getirilmesini çirkin bir iş olarak görmektedir.²⁰¹

Maturidi mezhebinin önemli simalarından olan Ebu'l-Muin en-Nesefi, daha az faziletlinin devlet başkanı olmasına Hz. Ömer' in uygulamasını delil gösterir. Zira Hz. Ömer vefatına yakın, kendisinden sonra seçilecek halife için derece bakımından daha faziletli olan Hz. Osman ile Hz. Ali mevcut olmasına rağmen altı kişiden oluşan bir şura heyeti oluşturulmasını istemiş ve şuranın sonucunda seçilen adayın halife olmasını istemek suretiyle, bu işi insanların kendi seçimlerine bırakmıştır.²⁰²

Mütekellimimiz Pezdevi ise, bu konudaki görüşünü Hz. Peygamber' in şu hadislerine dayandırmıştır; *'Her iyi ve kötünün arkasında namaz kılınız.'*²⁰³, *'Burnu kesik, Habeşli bir köle bile başınıza emir olsa, hüküm sahiplerine itaat ediniz.'*²⁰⁴ Ayrıca ifade etmek gerekir ki o, efdal olan varken mefdul/daha az faziletli olan kimsenin imametini kabul etmekle beraber, sosyo-kültürel çevre ve insan unsurunu da göz önünde bulundurarak, toplumun en faziletli olan kimseyi devlet başkanlığına getirmesi taraftarıdır.²⁰⁵

Devlet başkanlığı konusunda en çok tartışılan hususlardan birisi de imamın Kureyş kabilesinden olup-olmaması tartışmasıdır. Bu konuda Ehl-i Sünnet, imamın/devlet başkanının Kureyş'ten olması gerektiğini söylerken, Şia alanı biraz daha daraltarak Beni Haşim' den olmasını şart koşturmuştur. Ancak Mu'tezile'den bazıları ve Hariciler, Kureyş'ten olma şartını kabul etmezler. Onları bu düşünceye götüren saik, Cenab-ı Hakk'ın *'Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah*

²⁰¹ Sabuni, *el-Bidaye*, s. 57; Taftazani, Ebu'l Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, (çev. Şerafettin Gölcük), Konya, 2000, s. 101.

²⁰² Nesefi, Ebu'l-Mu'in Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l- Edille*, II/ 271.

²⁰³ Acluni, Ebu'l-Fida İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, Daru's-Sadr, Beyrut, 2009, II/ 29.

²⁰⁴ Müslim, *Sünen*, Mesacid, 240; İmaret, 35, 37.

²⁰⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 193.

katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.'²⁰⁶ ayetidir. Ayrıca Hariciler, devlet başkanının Kureyş kabilesi dışından olması hususunda hemfikirdirler. Onlara göre devlet başkanı da bir insan olması sebebiyle, günah işlediğinde veya zulüm yaptığında azledilebilmesi gerekir. Ancak imamın Kureyş'e mensubiyeti sebebiyle taraftarlarının çok olacağı, bu sebeple de devlet başkanının azlinin mümkün olamayacağı endişesini taşırlar.²⁰⁷

Bu bağlamda diyebiliriz ki; imamın Kureyş'ten olması şartını kabul etmeyenler, devlet başkanlığının sadece bir kabileye hasredilmesini İslam'daki soy ve ırk üstünlüğünün olmaması ve İslam tebliğinin evrenselliğiyle bağdaştıramamışlardır. Zira bireyler arasındaki üstünlük, Allah' a karşı takvalı olmakla doğru orantılıdır.

Öte taraftan Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönem için, devlet başkanının Kureyş'ten olması, İslam dininin yayılması ve İslam adına müspet sonuçlar doğurduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Zira o dönemde Kureyş kabilesinin toplum nazarında itibarlı ve güçlü duruşu, imamın/ devlet başkanının Kureyş'ten olmasını kolaylaştırmıştır.²⁰⁸

Kelamcımız Muhammed el-Pezdevi, devlet başkanının Kureyş kabilesinden olması gerektiği kanaatindedir. O, bu görüşünü *'İmamlar, Kureyştendir.'* hadisine²⁰⁹ ve Hz. Ebu Bekir (ra)'ın Beni Saide çardağında halife olarak İslam devletinin başına geçmesine dayandırmaktadır. O da tıpkı Ebu'l-Muin en-Nesefi gibi hilafete Kureyş kabilesinden olan bir kimsenin gelmesi gerektiğini kabul etmekle beraber, Haşim oğullarından olmasını şart koşmamıştır.²¹⁰ Bununla, Şia' nın imameti Hz. Ali ve evladına has kılmalarının önüne geçmek istediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Pezdevi, devlet başkanının Kureyş'ten olma şartını kabul etmeyen Mu'tezile ve Hariciler'in bu görüşünü, ashab-ı kiramin bu konudaki ittifakına ve Hz.

²⁰⁶ Hucurat 49/ 13.

²⁰⁷ Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1992, s. 108; İbn Hümmam, *Müsayere*, s. 275.

²⁰⁸ İbn Hadun, *Mukaddime*, (çev. Zakir Kadiri Ugan), İstanbul, 1989, I/ 490-494.

²⁰⁹ Krş; Hatipoğlu, M. Said, *"Hilafetin Kureyşliliği"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1978, XXIII/ 12-21.

²¹⁰ Nesefi, *Temhid*, s. 108; *Bahrul-Kelam*, s. 47; İbn Hümmam, *Müsayere*, s. 276.

Peygamber'in zikredilen hadisine aykırı olacağını öne sürerek kabul etmemektedir.²¹¹ Ancak Pezdevi'nin bu görüşüne katılmak, zor görünmektedir. Zira onun bu yaklaşımı, meseleye mezhebi bir taassupla yaklaştığını göstermektedir.

Kanaatimizce devlet başkanlığının Kureyş'e özgü kılınmış olması, Kureyş kabilesinin o dönem Arap toplumunda baskın olması ve kendisini kabul ettirmiş olması sebebiyledir. Yoksa bu uygulama, devlet başkanlığının daimi olarak bir soya tahsis edilmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Buradan hareketle devlet başkanlığına getirilecek olan kişide soy, ırk gibi özelliklerden ziyade, o makama gelecek olan kişinin bu görevin üstesinden gelebilecek liyakatte, ilim ve cesaret sahibi bir kişiliğe sahip olması gerekmektedir. Bu itibarla, bu makama getirilecek kimsede sayılan özellikler bulunuyorsa, hangi soy veya nesebe bağlı olursa olsun devlet başkanlığına getirilebilir.

Sonuç olarak kelamcımız İmam Muhammed el-Pezdevi'nin de dahil olduğu Maturidi kelamcıları, Şia'nın nass ile tayin konusundaki görüşlerini; Hz. Peygamber'e yalan isnadı, sahabeye bir iftira ve batıl bir fikir olarak telakki etmişlerdir. Genel olarak Maturidi mütekellimleri, Hz. Ali ve ardından gelen Hz. Hasan (ra) ve Hz. Hüseyin (ra)'in devlet başkanlığına vasiyet veya nass ile tayin olmadıklarını, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Hz. Ebu Bekir (ra)'in "*İmamlar Kureyş'tendir.*" manasındaki sözü Beni Saide çardağındaki toplantıda açıklamasının ardından, Müslümanların biat ve seçimleriyle imamet/hilafetin başladığı inancındadırlar.

²¹¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 193.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PEZDEVİ VE MATURİDİLİK

3.1. Pezdevi'den Önce Maturidilik

Maturidilik'ten bahsetmeden önce, onun beslendiği kaynaktan bahsetmekte yarar vardır. Hicri I. asrın sonlarında iman- amel ilişkisi, imanın mahiyeti ve imanda istisna gibi birçok konuda Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. İhtilafın ana sebebini Hammad b. Ebi Süleyman (ö.120/738)'ın, İbrahim en-Nehai (ö.96/714)'yi imanda istisnayı kabul ettiği gerekçesiyle "şüphecilikle" suçlaması oluşturmuş ve bu ihtilafların daha da genişlemesine sebep olmuştur. Nitekim İbrahim en-Nehai buna karşılık irca fikrini bid'at ilan etti. Bu çekişmeler Ashab-ı Rey ile Ashab-ı Hadis'in rekabetinin artmasına sebep oldu.²¹²

Hammad b. Ebi Süleyman'ın ardından Kufe'deki Ehl-i Rey'in başına geçen öğrencisi Ebu Hanife (ö.150/767), irca fikrini sistemli bir şekilde savunmaya ve açıklamaya başladı. Hicri I. asırda Müslüman olmaya başlayan Horasan ve Maverâünnehir halkı "amel konusunda eksiklikleri bulunduğu ileri sürülerek" bölgeyi fethedenler tarafından, ikinci sınıf Müslüman sayılıyorlardı. Ebu Hanife'nin iman-amel ayırımına giderek imanda eşitliği savunması, Müslüman olmalarına rağmen siyasi ve sosyal baskılar²¹³ gören Maverâünnehir ve Horasan bölgesinde yaşayan halkın sevgisini kazanmasını sağladı. Bu durum Hanefiliğin bölgede yayılıp, ardından Hanefi-Maturidi geleneğinin oluşmasına zemin hazırladı.²¹⁴

Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944) tarafından Maverâünnehir bölgesinde meydana getirilen Maturidilik, iki asırdan fazla bir süre ihmale uğramıştır. Bunun çok çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerden bazılarını; Maturidi'nin eserlerinin dilinin ağır ve muğlak olması, İmam Maturidi'nin ilim ve kültür merkezi olan ve o gün hilafetin merkezi konumundaki Bağdat' tan uzak bir bölgede yaşaması, Mutezile gibi akli ön plana çıkarması dolayısıyla, Mu'tezile'ye yakın olduğu izlenimi vermesi, Eş'ari Mezhebi gibi mevcut iktidar tarafından desteklenmemesi, Eş'ariliğin Maliki ve

²¹² Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s. 109.

²¹³ Geniş bilgi için bknz; Apak, Adem, *Ana hatlarıyla İslam Tarihi 3*, İstanbul, 2010, s. 146-153, 225-227; Kutlu, Sönmez, *a.g.e.*, s. 89-98.

²¹⁴ Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s. 109-111.

Şafiiler tarafından benimsenmesine karşın, Maturidiliğin sadece Hanefiler tarafından desteklenmesi vb. şeklinde sıralayabiliriz.²¹⁵

İmam Maturidi'nin göz ardı edilme sebeplerinden birisinin de onun kendi dönemindeki iktidar sahipleri ile iyi ilişkiler içerisinde olmaması gösterilebilir. Onun kendi dönemindeki iktidar sahipleriyle arasının açık olduğu izlenimi veren, şu üç anekdot oldukça önemlidir;

Ebu İshak es-Saffar (ö.534/1139)'ın²¹⁶ aktardığına göre İmam Maturidi "Zulüm, adalettir" demenin kişiyi dinden çıkaracağı kanaatindedir. O, zalim sultana, adil demenin kişiyi küfre düşüreceğini belirtmektedir. Ayrıca kendi döneminde sultanlara "şerînşah, yeryüzünün sultanı, ümmetlerin koruyucusu/maliki" lakaplarını veren kimseleri eleştirmiştir.²¹⁷

Yine Ebu Mansur el-Maturidi, resmi görevlilerle yakın temasta bulunan ve katiplik görevini icra eden Ebu'l Kasım el- Ka'bi'yi²¹⁸ ağır ifadelerle eleştirmekte ve yeryüzünde lanet edilmeyi hak etmiş bir kimse varsa, onun Ebu'l Kasım el-Ka'bi olduğunu söylemiştir.²¹⁹

İmam Maturidi'nin zulüm ve haksızlık yapan yöneticiler ve onların görevlileriyle iyi ilişkiler içinde olmadığına başka bir örnek ise, Ebu'l Hasan er-Rüstuğfeni'nin aktardığı şu hadisedir;"Buna göre dönemin sultanının görevlilerinden birisi, İmam Maturidi'nin talebelerinden birinin evine yerleşir. Öğrencisinin İmam Maturidi'ye misafirden rahatsızlığını dile getirmesi üzerine Maturidi, sultana bu kişinin evi boşaltması için bir elçi gönderir. Ancak sultan, bu talebe olumsuz cevap verir. Bunun üzerine İmam Maturidi, evi işgal eden kişiye beddua eder ve bu kişi hastalanır. Ardından evi boşaltır."²²⁰ Bu anekdotlar ve Maturidi'nin hiçbir resmi görev üstlenmemiş olması, Ebu Mansur el-Maturidi'nin kendi dönemindeki idarecilerle ilişkilerinin iyi olmadığı izlenimi vermektedir.

²¹⁵ Kutlu, Sönmez, *a.g.e*, s. 60.

²¹⁶ Hicri 460-534(1068/1139) yılları arasında yaşamış Hanefi fakih ve Maturidi kelamcısı.

²¹⁷ Kutlu, Sönmez, *a.g.e*, s. 38.

²¹⁸ Hicri 273-319(886/931) yılları arasında yaşamış Mu'tezile alimi ve Kâ'biyye fırkasının reisi.

²¹⁹ Maturidi, *Kitabu't-Tevhid*, s. 348.

²²⁰ Kutlu, Sönmez, *a.g.e*, s. 39.

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, son dönemde yapılan birtakım çalışmalar, Maturidi'nin Hanefi-Maturidi çevrelerce gerekli ilgiyi gördüğünü göstermektedir. Fakat Eş'ari ile kıyaslandığında yine de ihmale uğradığını söylemek yerinde bir tespittir.²²¹

Ebu Mansur el-Maturidi, Samani Devleti (261/875-389/999) hakimiyeti altında Semerkant bölgesinde yaşamıştır. İmam Maturidi'nin yaşadığı dönemi, sükun ve kargaşa bakımından ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki huzur ve sükunetin bulunduğu ve hicri II/ IX. asrın ikinci yarısına kadar süregelen zaman dilimidir.²²² Bu zaman dilimi, Semerkand'ın her türlü ilmi, ekonomik ve askeri girişimin bizzat devlet tarafından desteklendiği bir dönemdir.²²³ Hatta Semerkand ve Buhara bölgesi bu dönemde, hilafet merkezi olan Bağdat'ı ilim, sanat ve kültür bakımından geride bırakmıştı. Yine bu dönemde Seneviyye, Mutezile ve Kerramiyye gibi grupların Semerkand'da medreseleri bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Şiiiler ve Maturidiliğin kendisinden neş'et ettiği Hanefilik de bölgede etkin durumdaydı. Bu gruplar zaman zaman bir araya gelip ilmi tartışmalar yaparlardı.²²⁴

İmam Maturidi'nin yaşadığı dönemin ikinci kısmı olan hicri IV/X. asırda ise büyük bir huzursuzluk ve kargaşa hakimdi. Bu dönemde Batıni ve Karmati grupların çıkardığı problemlerin yanında, Şii Fatımi Devleti'nin baskıları ve Samani Devleti'ndeki taht kavgaları da huzur ve sükunun bozulmasında önemli rol oynamıştır. Samaniler' in son dönemlerinde pek çok karışıklık meydana gelmiş, bölgede 310/922, 318/930, 331/942, 335/946 ve 380/990 yıllarında irili-ufaklı birçok karışıklık olmuştur.²²⁵ Özellikle Samaniler'in yıkılışına kısa bir süre kala, Samani emirleri Karmati, Batıni, Kaderi ve Mu'tezili fikirlere sempati duymaya başlamışlardır.

Konuyla alakalı olarak Pezdevi'nin naklettiği bir anekdot dikkate değerdir. Onun aktardığına göre, Samaniler' in son döneminde Kaderiyye ve Mu'tezile, Buhara'yı hakimiyetleri altına almışlardı. Aynı şekilde Samani vezirleri de bu

²²¹ Kutlu, Sönmez, *a.g.e.*, s. 60.

²²² İbnü'l-Esir, Ebu Hasan Ali b. Muhammed Abdülkerim, *el-Kamil fi't-Tarih*, Beyrut, 2010, VII/279.

²²³ Makdisi, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir, *Ahsenü't-Tekasim fi'l-Marifeti'l-Ekalim*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1909, s.380.

²²⁴ Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s.38-39.

²²⁵ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, VIII/ 78, 80, 133, 134, 208-212, 403, 404.

gruplarla yakın ilişki içindeydi. Samani emirinin Ehl-i Sünnetin fikirlerini savunan bir hocası vardı. Hocası emire bir gün, "Şu Kaderiyye ve Mu'tezile'den olanlar, senin sultan olmadığına inanıyorlar. Ehl-i Sünnetten olan bu imamlar ise senin sultan olduğuna inanıyorlar." dedi. Emir "Nasıl olur!?" diyerek şaşkınlığını dile getirince, hocası sonraki gün bunun gerçek olduğunu kanıtlayacağını söyledi. Ertesi gün Ehl-i Sünnet mütekellimlerini çağıran hoca, emiri de bir sütrenin ardına gizledi. Mütekellimlere dönerek "Eğer emir, haram olduğuna iman ederek zina yapar, şarap içer, oğlanlarla düşüp-kalkar ve zulüm işlerse azledilir mi?" diye sordu. Kelamcılar buna cevap olarak;bu fiilleri işleyen emirin azledilmeyeceğini, ancak tevbe etmesi gerektiğini ifade ettiler. Bu cevaptan sonra kelamcıların çıkmasına izin veren hoca, daha sonra Kaderi ve Mu'tezili kelamcıları içeri davet etti. Hoca aynı soruyu onlara yöneltince, hepsi birden "azledilir." cevabını verdiler. Bu cevap üzerine onların çıkışına da izin verildi. Hoca daha sonra emire gelerek, "Söylediklerini duydun." Emir, "Evet." cevabını verince, hocası "Seni, emirlikten azledilmiş olarak görüyorlar. Çünkü sen, bu çirkin fiillerden bazılarını işliyorsun." dedi. Bu olayın ardından emir, Kaderiyye'ye ve Mute'zile'ye mensup olanların yakalanarak cezalandırılmalarını emretti. Böylece bölgede sadece Ehl-i Sünnetin temsilcileri olan Hanefi-Maturidi kelamcılar söz sahibi olmaya başladı. Hatta emir, bu alimlere değerli elbiseler ve hediyeler vererek onları taltif etti.²²⁶

Hicri IV/IX. asrın başlarına kadar İmam-ı A'zam Ebu Hanife'nin savunduğu akideyi benimseyen Samaniler, otoritelerini muhafaza etmek için, farklı fikir ve düşüncelere karşı cephe almışlardır. Bu sebeple daha önce İmam Maturidi'nin içerisinde yer aldığı Daru'l-Cüzcaniyye'ye yakın duran Samaniler, bu dönemden itibaren Hanefi Hadis Taraftarları olarak bilinen İyaziyye Ekolü'ne yakın durmaya başlamışlardır.²²⁷

3.2. Pezdevi'nin Yaşadığı Çağda Kelam İlmindeki Gelişmeler

İslami fetihler sonucunda genişleyen coğrafya ve çeşitli kültürlerle temaslının sağlanması nedeniyle, İslam dünyasında gelişen ilimlerin yanında, diğer medeniyetlerin değerlerine de ilgi duyulmaya başlanmıştır. Nitekim Emeviler ve

²²⁶ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 197.

²²⁷ Detaylı bilgi için bkz; Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s. 43-45.

Abbasiler devrinde eski Yunan ilimlerini tercüme faaliyetleri başladı. Bu sebeple İslam dünyasında felsefe inkişaf etmeye başlamış ve bu ilimle uğraşan şahsiyetler ortaya çıkmıştır. Asıl uğraşı alanları felsefe olmasıyla beraber, akaid/kelam konularıyla ilgilenen ve bu konulara akli çözümler bulmaya çalışan bu şahsiyetler kelam tarihinde " İslam Filozofları" olarak bilinmektedirler. Ebu'l-Hukema Yakub b. İshak el-Kindi (ö.252/866), Ebu Nasr el-Farabi (ö.339/950) ve Ebu Ali İbn Sina (ö.428/1037) bu filozofların başında gelmektedir.²²⁸

İslam filozofları dışında, Eş'ari kelamının önemli simalarından olan Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzali (ö.505/1111) alim, mütekellim ve filozof bir şahsiyettir. Eş'ari ve Maturidi'nin tesisleriyle meydana gelen ve Gazzali'ye kadar ki dönemi kapsayan Ehl-i sünnet kelamına "mütekaddimun dönemi", bu dönemin kelamcılarına ise "mütekaddimun kelamcıları" denir. Bu dönemde Eş'ari'nin fikirlerinin tam olarak yerleşmesini sağlayan Kadı Ebu Bekir el-Bakıllani (ö.403/1013), Abdulkahir el-Bağdadi (ö.429/1037) ve İmamü'l-Harameyn Ebu'l-Me'ali el-Cüveyni (ö.478/1085) gibi isimler Eş'ari mütekaddimun kelamcıları oluştururken; Maturidi ekolünde Ebu Cafer et-Tahavi (ö.321/933) ve Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi (ö.493/1100) Maturidi mütekaddimun mütekellimlerinden sayılabilir.

Bu dönem mütekellimlerinin temel gayesi, Ehl-i Sünnet kelamının geliştirilip-yayılması, ehl-i bid'at ve sapık akımların ise yanlış fikirlerinin tespit edilip, Müslümanlar' ın bu fikirlere uzak durmasını sağlamaya yönelik olmuştur. Kelam alanında dönemin genel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Mantık ilminin kabul edilmemesi,
- b) İn'ikası edillenin (bir meseleyi ispat eden delilin fasit çıkması durumunda, o delilin ispata çalıştığı meselenin de fasit olması) kabul edilmesi,
- c) Felsefeye yer verilmemesi.²²⁹

²²⁸ Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmine Giriş*, Damla Yayınları, İstanbul, 2009, s. 26.

²²⁹ Gölcük, Şerafettin ve Toprak, Süleyman, *Kelâm-Tarih Ekoller Problemler*, Tekin Kitabevi, Konya, 2010, s. 65.

Bu anlayış Gazzali ile birlikte değişmeye başlamıştır. Dolayısıyla Gazzali kelam ilminin yeni bir düzleme girmesini sağlamıştır. Onun söz konusu dönemde kelam ilmine getirdiği yenilikler şunlardır:

- a) Mantığı İslami ilimlere idhal etme,
- b) İn'ikası edille prensibini reddetme,
- c) Eserlerinde felsefi bahislere yer vererek, felsefenin İslam dünyasında kabulünü sağlama.²³⁰

Maturidiliğin oluşum sürecini göz önüne aldığımızda, Daru'l-Cüzcaniyye ve Daru'l-İyaziyye adlı iki üst kolun ortaya çıktığını görmekteyiz. Daru'l-Cüzcaniyye, Semerkant' ta İmam A'zam Ebu Hanife' nin fikirleri doğrultusunda faaliyet gösteren ve İmam Maturidi'nin içerisinde yetiştiği önemli bir yerdir. Bu kolun en önemli özelliği te'vile ve akli istidlale önem vermeleridir. Maturidi'nin kitabının adını "*Te'vilatü'l- Kur'an*" koyması da te'vil meselesine bakışlarını yansıtmaları açısından dikkate değerdir.²³¹

Daru'l-İyaziyye ise Daru'l-Cüzcaniyye'nin aksine ehl-i hadis taraftarlığına yönelmiş, müteşabihatın te'viline ve istidlali bilgiye karşı çıkmıştır. Bu grubun nasılı ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekle beraber, muhtemelen Daru'l-Cüzcaniyye'ye alternatif olarak Ebu Ahmet el-İyazi tarafından Semerkand'da kurulmuştur.²³²

Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi'ye baktığımızda, gerek İmam Maturidi'yi Ehl-i Sünnet'in reislerinden biri kabul etmesi gerekse akli istidlale önem veren bir mütekellim olması nedeniyle, onun Daru'l-Cüzcaniyye'nin diğer bir deyişle Semerkand'daki Ehl-i Rey grubunun bir temsilcisi olduğunu söyleyebiliriz.

3.3. Pezdevi'nin Metodu

Kelamcımız Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, kelami problemleri işlerken sistemli bir yol izlemektedir. O, bir konuyu irdelerken özelde Mutezile, genelde ise Rafiziler, Kerramiler, Hariciler ve Cebriyye gibi Ehl-i Sünnet dışı kelam fırkalarının benimsedikleri fikirlerin yanlışlığını akli ve nakli delillerle ortaya koymaya

²³⁰ Gölcük, Şerafettin ve Toprak, Süleyman, *a.g.e.*, s. 65.

²³¹ Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s.122- 131.

²³² Ak, Ahmet, *a.g.e.*, s.122- 131.

çalışmaktadır. Bu sebeple Pezdevi'nin, klasik kelimî cedel metodunu kullandığını söylememiz mümkündür.

İmam Muhammed el-Pezdevi'nin ayet ve hadislere bakış açısını incelemek gerekirse, o genel olarak nasları lafzi/literal manalarına hamletmektedir. Mecazi anlamları ise bir karineye bağlı olarak kabul etmektedir.²³³

O kelami bir konuyu işlerken fazla detaya girmeden, kısa ve özlü bir şekilde ele almaktadır. Ele aldığı konularda öncelikle Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşünü belirtmekte, ardından muhaliflerin konu hakkındaki görüşlerini serdetmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki Pezdevi'nin, "Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaat'ın görüşü" olarak kast ettiği, aslında Hanefi-Maturidi mütekellimlerin görüşüdür. Çünkü o, birçok yerde Ebu'l Hasan el-Eş'ari'nin (ö.324/935-36) görüşlerini müstakil olarak ele almakta ve bazı yerlerde onu eleştirmektedir.²³⁴ Bunun yanında İbn Küllab el-Basri (ö.240/854[?])'nin bazı görüşlerini de tenkit eden Pezdevi, Eş'ari'yi ve İbn Küllab'ı tenkitlerine rağmen Ehl-i Sünnet mütekellimlerinden kabul etmektedir.

Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944) ile aynı coğrafyada yetişmiş olan İmam Muhammed el-Pezdevi, Maturidi' nin "*Kitabü't- Tevhid*"ini gereksiz uzatmalar, manasındaki kapalılık ve belirli bir plan dahilinde yazılmamış olmasını gerekçe göstererek tenkit etmektedir. Diğer taraftan o, Semerkanlı alimlerin yazdıkları eserleri de eksik bulması nedeniyle kendi eserini kaleme aldığını belirtmektedir.²³⁵

Özetle, Pezdevi' nin benimsediği yöntem, kendinden önceki kelim alimlerinin benimsediği; muhaliflerin görüşlerinin yanlışlığını ispat etme, kendi mezhebî doktrininin ise haklılığını ortaya koyma metodudur. Ancak Pezdevi' nin buradaki orijinalliği, yeri geldiğinde kendi ekolünün kurucusu olan Maturidi'yi de eleştirebilecek derecede kelamcı bir kişiliği sahip olmasıdır.²³⁶ Örnek vermek gerekirse, Pezdevi, insanlardan olan peygamberlerin, meleklerden üstün olduğu meselesini tartışırken İmam Maturidi' nin bu konuda yaratılanların en üstününün Hz. Peygamber olduğunu kabul ettiğini belirtmektedir. Ardından üstünlük/efdaliyet

²³³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 128,164,169.

²³⁴ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 3

²³⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 3; Yazıcıoğlu, Mustafa Said, *Maturidi ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti*, Otto Yayınları, Ankara, 2017, s. 17.

²³⁶ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 3.

konusunda kendi görüşünü ortaya koyan Pezdevi, bunun üzerinde konuşulması gereken bir konu olmadığını söylemekte ve Maturidi'yi eleştirmektedir.²³⁷ İmanın mahluk olup-olmadığı konusunda da Maturidi'den farklı düşünen Pezdevi, imanın mahluk olmadığını söylemektedir. O, imanın mahluk/yaratılmış olduğunu kabul etmenin Kur'an'ın yaratılmış olduğunu kabul etmekle bir olacağını söylemekte ve bu konuda İmam Maturidi'ye muhalefet etmektedir.²³⁸

3.4. Pezdevi'nin Mezhebine Katkıları

Daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi, İmam Maturidi uzun bir dönem ihmale uğramış, görüşleri ve düşünceleri gereken ilgiyi görmemiştir. Bu dönemde sadece Hanefi- Maturidi gelenek içerisinde bulunan Ebu'l-Leys es-Semerkandi (ö.373/983), Ali b. Said Ebu'l Hasan er-Rüstuğfeni (ö.345/956) ve onun öğrencisi olan İbn Zekeriyya Yahya b. İshak eserlerinde İmam Maturidi'den kısmen bahsetmişlerdir.²³⁹

Her ne kadar bahsi geçen mütekellimler İmam Maturidi'den bahsetmiş olsalar da Maturidi'nin, tanınmasının Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi vasıtasıyla olduğunu söyleyebiliriz. Zira İmam Muhammed el- Pezdevi'nin dedesi Abdülkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevi (ö.390/1000), İmam Maturidi'nin öğrenciliğini yapmıştır. İmam Muhammed el-Pezdevi, ilk tahsilini babasından alarak, dedesinin hocası Maturidi'nin "*Te'vilatü'l-Kur'an*" ve "*Kitabü't-Tevhid*" gibi birtakım eserlerini inceleme fırsatı bulmuştur. Pezdevi, bu vasıtayla Ebu Mansur el-Maturidi'yi tanıma fırsatı buldu.²⁴⁰ O, unutulmaya yüz tutmuş ve ihmale uğramış olan İmam Maturidi'nin eserlerini ortaya çıkarmıştır. Onun *Kitabü't-Tevhid* hakkında "buldum" ifadesini kullanması, bu eserin uzun bir dönem gözden kaybolduğunu göstermektedir.²⁴¹

Her ne kadar Ebu Mansur el-Maturidi 333/944 yılında vefat etmişse de İmam Maturidi ve Maturidilik XI.yüzyılda müstakil bir mezhep olarak konumunu sağlamlaştırmıştır. Başlangıçta Maturidilik;İyazi, Pezdevi ve Mekhuli-Nesefi ailelerin ilk halkayı oluşturduğu dar alandaki bir mezhepti. Maturidiliğin neş'et ettiği

²³⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 209.

²³⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 222-223.

²³⁹ Detaylı bilgi için bkz; Ak, Ahmet, *a.g.e*, s. 163-174.

²⁴⁰ Kuraşi, *a.g.e*, IV/ 98-99; Leknevi, *a.g.e*, s. 188.

²⁴¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 14.

Maveraünnehir topraklarının Abbasi iktidarının siyasi merkezine uzak oluşu ve Abbasi iktidarının Maveraünnehir'de kabul görmemiş olması nedeniyle İmam Maturidi'nin görüşleri, yayılma imkanı bulamamış ve neredeyse unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.²⁴²

Ebu'l-Yüsr, *Usulü'd-Din*'i yazarken üst tabakada bulunan ulema sınıfının kaynak olarak kullanacağı, halkın ise Ehl-i Sünnet inancını açık ve öz bir şekilde anlayabileceği bir metot izlemiştir. Pezdevi, Maturidi'nin görüşlerini derli- toplu bir şekilde sunmuş, Maturidi'nin eserlerindeki muğlaklık ve gereksiz uzatmalar yerine, sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Belirtmek gerekir ki, Ebu'l-Yüsr Pezdevi, kendi dönemine kadar Semerkantlı mütekellimler tarafından yazılan kelami eserleri yetersiz bulmuştur. O, *Usulü'd-Din* adlı eserinde, Maturidi'nin *Kitabü't-Tevhid* adlı eserinde kapalılık ve uzatmaların olduğunu, eserin tertibinde ise bazı zorluklar bulunduğunu ifade etmiş, eğer bu tür problemler olmasaydı bu eserin yeterli geleceğini, dolayısıyla *Usulü'd-Din*'i yazmaya gerek kalmayacağını belirtmiştir.²⁴³ Ancak İmam Pezdevi her ne kadar, bu eserin yeterli geleceğini söylemiş olsa da kendi eserinde Maturidi'nin bazı görüşlerini açık bir şekilde tenkit ederek, ona tam anlamıyla bağlı olmadığını ortaya koymuştur.²⁴⁴ Bu, onun hatalı olduğunu düşündüğü bir görüşle karşılaştığında bir mütekellim olarak, o görüşü tashih etmeyi kendisine görev edindiğini göstermektedir. Ayrıca onun, İmam Maturidi'yi Ehl-i Sünnetin reislerinden görmekle beraber, bazı konularda tenkit etmesi, Maturidi kelamının gelişimi açısından oldukça önemlidir. Zira ondan sonra gelen bazı Maturidi mütekellimler de İmam Maturidi'ye bağlı olduklarını belirtmelerine rağmen, Maturidi'nin bazı görüşlerini eleştirmiş ve kendi kanaatlerini ortaya koymuşlardır.²⁴⁵

Ahmet Ak'ın da belirttiği gibi, Hicri 370/980'den 470/1077 arasını kapsayan yaklaşık yüz senelik dönemde, Ebu Mansur el-Maturidi'den bahseden bir eser mevcut değildir.²⁴⁶ Bu itibarla İmam Muhammed el-Pezdevi'nin *Usulü'd-Din* adlı eserini, İmam Maturidi'nin ikinci tanınma döneminin ilk eseri olduğunu

²⁴² Ak, Ahmet, *a.g.e*, s. 142-146.

²⁴³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 14.

²⁴⁴ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 2-3, 203-204, 207-211.

²⁴⁵ İbn Hümmam, *Müsayere*, s. 85,111,180.

²⁴⁶ Ak, Ahmet, *a.g.e*, s. 199.

söyleyebiliriz. Pezdevi eserde, "Ebu Hanife, usul ve fûru'da bizim imamımız ve önderimizdir."²⁴⁷ diyerek Ebu Hanife'yi önder kabul etmekte, ikinci sırada ise İmam Maturidi'yi ön plana çıkararak, görüşlerini benimseyip savunmaktadır. Onun Maturidi'yi önder kabul ettiğini; Maturidi hakkında "imam, şeyh, Ehl-i Sünnetin imamı" gibi övücü ifadeler kullanmasında görmek mümkündür.²⁴⁸ Pezdevi'nin, ihmale uğrayan İmam Maturidi'yi ön plana çıkarıp, Ehl-i Sünnetin reislerinden kabul etmesi, Maturidilik için tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Pezdevi yazdığı eserlerle, kendisinden sonra gelen Maturidi mütekellimlerin yeni eserler yazmaları için, önemli bir adım atmıştır. Onun yetiştirdiği öğrenciler, Maturidiliği Orta Asya'dan bugün yaşadığımız Anadolu toprakları da dahil pek çok bölgeye taşımışlardır.

Ebu'l-Yüsr, Maturidi düşünceyi devam ettirecek ve yayılmasına katkı sağlayacak, birçok öğrenci yetiştirmiştir. *Te'vilatü'l-Kur'an* şarihi Alaüddin Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed es-Semerkandi (ö.539/1144) ve *el-Akaidü'n-Nesefiyye* müellifi Ebu Hafs Necmüddin Ömer en-Nesefi (ö.537/1142) bu öğrencilerin en önemlilerindedir.

Ayrıca Pezdevi'nin hadis imla ettirmesi bölgede bulunan hadis taraftarlarının özelde kendisine, genelde ise Maturidiliğe teveccüh etmelerini sağlamış olabilir. Nitekim öğrencisi Ömer en-Nesefi, İmam Pezdevi'den sonra hadis öğrenimine önem vermiş ve Ali b. Muhammed b. İsmail b. Ali b. Ahmed b. Muhammed b. İshak el-İsbicabi es-Semerkandi (ö.454- 535/1062/1140)²⁴⁹ Ömer en-Nesefi senediyle hadis rivayet etmiştir.²⁵⁰

İmam Pezdevi, daha önce geçtiği gibi Buhara ve Semerkant da kadı olarak görev yapmıştır. Onun bu görevde bulunması tabii olarak halkla iç içe olmasına zemin hazırlamış ve Maturidiliğin halk tabanında yayılmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Pezdevi'nin Buhara ve Semerkant gibi önemli ilim merkezlerinde kadılık görevi yapmış olması, Maturidiliğin devlet tarafından benimsendiğini ve desteklendiğini de göstermektedir.

²⁴⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 3.

²⁴⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 14.

²⁴⁹ Kuraşi, *a.g.e*, II/ 591-592; Leknevi, *a.g.e*, s. 124.

²⁵⁰ Kuraşi, *a.g.e*, II/ 592.

İmam Muhammed el-Pezdevi'ye göre İmam Maturidi, Ebu Hanife'nin görüşlerini aynen kabul eden ve sistemleştiren bir şahsiyettir.²⁵¹ O, tekvin konusunu işlerken Maturidi'nin "İcad, mevcuttan başkadır, icad hadis değildir. Ancak ezeldir." diyerek sünnet ve cemaat ehlinin bu görüşünü düzelttiğini belirtmektedir. Konunun devamında da "Ebu Hanife'nin ve ashabının mezhebi de budur." demek suretiyle, Maturidi'yi Ebu Hanife' nin görüşlerini olduğu gibi benimseyip, yanlış anlaşılan fikirlerini düzelten bir kişilik olarak görmektedir.²⁵²

Pezdevi, yazdığı eserlerde, özellikle de *Usulü'd- Din'* de "*Ehl-i Sünnet*" ifadesini sıkça kullanır. Onun bu ifadeyle kast ettiği, Maveraünnehir bölgesindeki Hanefi-Maturidi inancıdır. Zira o, Ehl-i Sünnet'in kurucularından sayılan Ebu Muhammed Abdullah b. Said b. Küllab el-Kattan el-Basri (ö.240/854?)' yi ve ayrıca Eş'ariliğin kurucusu Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Salim el-Eş'ari el-Basri (ö.324/935-36)'yi eleştirir. Eş'ari'nin yazdığı eserlerin çoğunun Mutezile'ye yönelik olduğunu belirten Pezdevi, Eş'ari'yi ve İbn Küllab'ı Ehl-i Sünnet'ten kabul etmekle beraber, onların bazı meselelerde hata ettiklerini ifade eder.²⁵³ Pezdevi'ye göre İbn Küllab ve Ebu'l-Hasen el-Eş'ari'nin Ehl-i Sünnetle ihtilaf ettikleri meseleleri şöyle sıralayabiliriz;

a) Ebu'l Hasen el-Eş'ari'nin ihtilafları;

Eş'ari'ye göre, Allah' ın fiil ve sıfatları yoktur. Fiil/tekvin ile meful/mükevven birdir. Pezdevi bunu eleştirerek, Allah Teala' nın rahmet, rızıklandırma, yaratma gibi sıfatlarının bulunduğunu, diğer sıfatları gibi zatının aynı da gayrı da olmadıklarını belirtir. Ona göre Eş'ari' nin en hatalı görüşü budur.²⁵⁴

Pezdevi, Eş'ari'nin Allah (cc)'ın küfre ve günaha rıza gösterdiği kanaatinde olduğunu ifade eder. Ardından bunun hatalı bir görüş olduğunu, Allah' ın küfre ve günaha rızasının olmadığını ifade eder.²⁵⁵

Eş'ari'nin iman tanımını da hatalı bulan Pezdevi, imanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar değil;sadece kalp ile tasdik olduğunu, ancak dil ile ikrarın dünyada kişiye

²⁵¹ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 14.

²⁵² Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 77.

²⁵³ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 14.

²⁵⁴ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 45- 46.

²⁵⁵ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 151.

yapılacak muamele bakımından önemli olduğunu vurgular. Ona göre aslolan kalbin tasdikidir.²⁵⁶

b) İbn Küllab'ın ihtilafları;

Pezdevi, İbn Küllab'ın "said şaki, şaki de said olmaz" görüşünü eleştirir. Zira İbn Küllab'a göre Vahşi (ra) ve Ebu Süfyan (ra), Müslüman olmadan önce de said idiler. Ancak Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşü İmam Pezdevi'nin de belirttiği üzere "said, şaki olur, şaki de said olur." şeklindedir. Buradan hareketle İbn Küllab'ın, Hz. Hamza (ra)'nın şehadetine sebep olan Vahşi (ra) ve Müslümanlarla uzunca bir dönem mücadele içerisine girmiş olan Ebu Süfyan (ra) hakkındaki görüşü hatalıdır.²⁵⁷ Ayrıca İbn Küllab'ın Allah'ın esmasının Onun zatı olmadığı gibi, onun zatının gayrı da olmadığı fikrini de Pezdevi tenkit etmekte ve hatalı bulmaktadır.²⁵⁸

Pezdevi'nin tüm bu tenkit ve eleştirilerine ilaveten o, "*Usulü'd-Din*" adlı eserinin mukaddimesinde, Kindi (ö.252/866), Mu'tezile'den Ebu Ali el-Cübbai (ö.303/916), İbrahim en-Nazzam (ö.231/845) ve Kadi Abdülcebbar (ö.415/1025)'in kitaplarını inceleyen kişiyi bid'ate düşüreceği endişesiyle uzak durulması gerektiğini savunur. Bununla beraber Eş'ari (ö.324/935-36) ve İbn Küllab (ö.240/854)'ın belirli konulardaki yanlış görüşleri bilindikten sonra, onların eserlerinin ise incelenmesinde bir mahsur olmayacağını belirtir.

Sonuç olarak İmam Muhammed el-Pezdevi'nin kadılık görevini icra etmesi, birçok talebe yetiştirmesi, Ebu Hanife'nin benimsemiş olduğu Ehl-i Sünnet akidesini İmam Maturidi'den nakiller yaparak anlatması, İmam Maturidi'nin bazı eserleri hakkında "buldum" ifadesini kullanması -ki bu, eserlerin uzun bir dönem kayıp olduğu izlenimi vermektedir.- İmam Maturidi'nin ve Maturidiliğin dönemin idaresi ve halk arasında neşvü nema bulmasına büyük bir katkı sağlamıştır. Yukarıda saydığımız sebeplerden ötürü Maturidiliğin Hicri IV/X. asrın sonlarında teşekkül ettiğini söylemek mümkündür.

²⁵⁶ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 148- 149.

²⁵⁷ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 177- 178; Geniş bilgi için bkz: Yücedoğru, Tefvik, *İbn Küllab ve Küllabiye Mezhebi*, Emin Yayınları, Bursa, 2006, s. 134- 152.

²⁵⁸ Pezdevi, *Usulü'd-Din*, s. 93; Geniş bilgi için bkz: Yücedoğru, Tefvik, *a.g.e*, s. 76- 98.

SONUÇ

Maveraünnehir bölgesinin önemli şehirlerinden olan Buhara ve Semerkant' da hayatını geçirmiş olan Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi, büyük ölçüde Maturidi kelim ekolüne bağlı kalarak, birçok kelami konuyu kendi zaviyesinden incelemiştir.

İmam Pezdevi kelami sistemini kurarken, taklitçi bir tavır takınmak yerine, problemlerin çözümüne yönelik yapıcı bir metot izlemiştir. O, bilgi konusunu ve bilgiye ulaşmada aklın, duyuların ve haberin önemini vurgulamıştır. Onun bilgi konusuna kelami perspektiften bakması, tasavvuf ehlinin bilgi kaynaklarından kabul ettikleri ilhamı, bilgi edinme yollarından saymamasına neden olmuştur. Bu da onun kelami kişiliğini ortaya koymasına bakımından önemlidir.

Pezdevi'nin Allah telakkisi ezeli ve ebedi olan, diğer bir deyişle başlangıcı ve sonu bulunmayan ve mahlukata ait cevher, cisim ve arazlardan hali bir ilah anlayışıdır. Allah Teala (cc) zaman ve mekandan münezze, kendisine özgü zati ve subuti sıfatlarla muttasıf, eşi ve benzeri bulunmayandır.

Onun peygamber anlayışı, Kur'an-ı Kerim'in de sıklıkla üzerinde durduğu beşer- peygamber temasıyla uygunluk göstermektedir. Cenab-ı Hakk'ın bildirdiğinin dışında, peygamberin gayb hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığını ve dini tebliğin dışında kalan konularda hata yapabileceğini belirtmesi, onun Kur' an' a vukufiyetine işaret etmektedir.

İmanın özünün tasdik olduğunu belirten Pezdevi, ameli imandan sayan grupları tenkit etmiştir. Her ne kadar kelamcı bir kişiliğe sahip olsa da bulunduğu sosyo-kültürel çevreyi gözlemleyen Pezdevi, taklit yoluyla edinilen imanın geçerliliğini savunmuştur.

Ahiret aleminin imkanını nakli delillerle açıklamanın yanında, daha çok insandaki adalet duygusundan yola çıkarak, ahireti akli delillerle de ortaya koymaya çalışması kelam alanındaki yetkinliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Pezdevi, devlet başkanlığı meselesinin Şia'nın aksine, halkın seçimiyle olması gerektiğini ifade etmiş, meseleyi toplumun huzur ve barışıyla alakalı bir mesele olarak telakki etmiştir. O, devlet başkanı seçimini halkın inisiyatif ve seçimine

birakarak, yönetimde teokratik bir düzen yerine halka dayalı cumhuri bir sistemi benimsemiştir. Onun düşüncesine göre imamet, sosyal bir gerekliliktir.

Kelamcımız genel olarak Ebu Hanife ve İmam Maturidi'nin din anlayışı çerçevesinde düşünce dünyasını şekillendirmiş, bu sebeple yaşadığı dönemde, zulüm ve adaletsizlik yapan yöneticilerin eleştirilebileceğini belirtmektedir. O, yöneticilere mutlak itaatin hatalı bir davranış olduğunu, bununla beraber yaptığı hatalar sebebiyle, devlet başkanına hiçbir surette baş kaldırılmasını kabul etmemiştir. Onun bu tavrı, yapılan hataları ve yanlışları yapıcı eleştirilerle düzeltme çabasından ileri gelmektedir. Pezdevi'nin imametle alakalı kendinden sonraya aktardığı görüş ve rivayetler, kendisinden önce imamete bakışı yansıtması açısından önemlidir. Geçmişten gelen ve Pezdevi'de de kısmen tekamülünü tamamlayan bu birikim, içinde yaşadığımız asra kadar etkileri devam etmiş bir mktesebatır.

Pezdevi' nin en ne çıkan özelliği İmam Maturidi ve Maturidiliğin unutulmaya yüz tuttuğu bir dönemde, Hanefi-Maturidi geleneğin önemli temsilcilerinden birisi haline gelmiş olmasıdır. Onun; İmam Maturidi'nin tanınmasına önayak olması, Hanefi-Maturidi geleneği temel alarak eserler yazması, sonraki dönemlerde adları ve eserleri sıkça anılan öğrenciler yetiştirmiş olması, ilim ve kültür bakımından oldukça kıymetli olan Buhara ve Semerkant şehirlerinde halkla i içe kadılık görevini ifa etmiş olması İmam Maturidi'nin bilinip tanınması ve Maturidiliğin bir mezhep olarak teşekkül edip yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Ayrıca onun Maturidi'yi Ebu Hanife'den sonra Ehl-i Sünnetin en önemli reislerinden kabul etmesi, Hanefi-Maturidi geleneğe bağlılığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bununla beraber Pezdevi'nin yeri geldiğinde İmam Maturidi, Ebu'l Hasan el-Eş'ari ve İbn Küllab gibi Ehl-i Sünnet kelamının oluşumunda mihenk taşı kabul edilen şahsiyetleri, bazı görüşleri veya onların eserlerindeki bazı eksikliklerden dolayı tenkit etmesi, kelam alanındaki yetkinliğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Onun bu duruşu, kendisinin taklitten çok, özelde Maturidiliği, genelde ise Ehl-i Sünnet kelamını sağlam bir zemin üzerine oturtma çabası olarak görülmelidir.

Çalışmamız sonucunda şunu gördük ki İmam Pezdevi çeşitli etkenler sebebiyle, unutulmuş ve tarihin tozlu raflarına terk edilmiştir. İmam Maturidi ve Maturiliğin yayılmasına büyük katkıları olan bu alim hakkında, daha velud çalışmaların yapılabileceği kanaatindeyiz. Konuyu araştırmak isteyen ilim adamlarının karşılaşacakları en büyük problem -bizim de yaşadığımız- kaynak problemi olacaktır. Ancak ilerleyen dönemlerde İmam Pezdevi'nin daha önce zikrettiğimiz eserlerinin ortaya çıkması veya kendisi hakkında kelam geleneği içerisindeki bilginler tarafından yazılmış eserlerinin ortaya çıkması durumunda, daha kapsamlı çalışmaların yapılabileceği kanaatini taşımaktayız. Bu çalışmamızın da Muhammed el-Pezdevi'nin tanınması ve hak ettiği konuma kavuşması için bir basamak olarak görmekteyiz.

Netice olarak söyleyebiliriz ki Ebu'l-Yüsr el-Pezdevi kendi dönemine kadar olan müktesebatı iyi tetkik etmiş, anlamsız ve sonuçsuz kalacak kelami tartışmalara girmeksizin Hanefi-Maturidi geleneği takip ederek Ehl-i Sünnet akidesini sade ve anlaşılır bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ACLUNİ, Ebu'l-Fida İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa*, Daru's-Sadr, Beyrut, 2009.
- AK, Ahmet, *Büyük Türk Alimi Maturidi ve Maturidilik*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2017.
- ALICI, Mustafa, "*Şefa'at*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, c.22, s. 412-415
- APAK, Adem, *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2009.
- APAK, Adem, *Ana hatlarıyla İslam Tarihi 3*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010.
- ARUÇİ, Muhammed, "*Pezdevi, Ebu'l-Yüsr*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, c.34, s. 265-266.
- BAĞDADİ, Ebu Mansur Abdülkahir, *Usulü'd- Din*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.
- BAKILLANİ, Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *Kitab Temhidu'l-Evail ve Telhisud-Delail*, (thk. İmamdüddin Ahmed Haydar), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- BEDİR, Murteza-KOCA, Ferhat, "*Ebü'l-Üsr el-Pezdevi*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, c.34, s. 266-267.
- COŞKUN, İbrahim, *İslam Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul, 2014.
- CÜRCANİ, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *Kitabü't-Ta'rifat*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- CÜVEYNİ, Ebu'l-Meali Abdülmelik, *Kitabül İrşad ila Kavadi'il-Edilleti fi Usulil-İ'tikad*, (thk. Esad Temim), Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 1992.
- ÇELEBİ, İlyas, "*Mu'tezile*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, c.31, s. 391-401.
- ÇETİN, Osman, *Türk- İslam Devletleri Tarihi*, Düşünce Kitapevi, İstanbul, 2010.
- EMİN, Ahmed, *Fecru'l-İslam*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara, 1976.

EBU HANİFE, Nu'man b. Sabit b. Zuta b. Mah, *el-Fıkhu'l-Ekber* (İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri içinde, Haz. Mustafa Öz.), İFAV Yayınları, İstanbul, 1992.

EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafü'l-Musallin*, (thk. Hellmut Ritter), Klaus Schwarz Verlag, Berlin, 2005.

EŞ'ARİ, Ebu'l Hasan Ali b. İsmail, *Kitabu'l-Luma'fi'r-Reddi ala Ehli'z-Zeyği ve'l-Bida'* (thk. Hammude Garabe), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Günümüz İslam Mezhepleri*, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir, 2011.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *"Hariciler"*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, c.16, s. 115-123.

GAZALİ, Ebu Hamid Muhammed b. Ahmed, *el-İktisad fi'l-İ'tikad*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

GÖLCÜK, Şerafettin, *Türkistanlı Bir Kelamcı; İmam Muhammed Pezdevi*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.I, Konya, 1985.

GÖLCÜK, Şerafettin-TOPRAK, Süleyman, *Kelâm-Tarih Ekoller Problemler-*, Tekin Kitabevi, Konya, 2010.

HATİPOĞLU, M. Said, *"Hilafetin Kureyşiliği"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı.23, Ankara, 1978.

HAMEVİ, Şihabuddin Ebi Abdullah Yakut b. Abdilllah, *el-Mu'cemu'l-Buldan*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979.

İBN'ÜL-ESİR, Ebu Hasan Ali b. Muhammed Abdülkerim, *el-Kamil fi't-Tarih*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2010.

İBN HALDUN, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, (çev. Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1989.

İBN HÜMAM, Kemalettin Ebu Şerif, *Kitabu'l-Müsamera fi Şerhi'l-Musayera*, el-Mektebetü'l-Ezheriyyeti li't-Turas, Mısır, 2006.

İBN KUTLUBOGA, Ebu'l-Feda Zeyneddin Kâsım, *Tacu't-Teracim fi Tabakati'l-Hanefiyye*, Daru'l-Kalem, Bağdat, 1962.

- İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el- Ensari, *Lisanü'l-Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- İSFAHANİ, Ragıb, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.
- KADI ABDÜLCABBAR, Ahmet, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, (thk. Abdülkerim Osman), Mektebetü'l- Vehbe, Kahire, 1996.
- KARADAŞ, Cafer, *Ana Hatlarıyla Kelam Tarihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.
- KATİPÇELEBİ, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü 'z-Zunûn an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2008.
- KURAŞI, Ebu Muhammed Muhyiddin Abdülkadir b. Muhammed, *el-Cevahirü'l-Mudiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- KUTLU, Sönmez, "*Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmam Maturidi*", Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt.5, Sayı.15, Ankara, 2003.
- KUTLU, Sönmez, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Otton Yayınları, İstanbul, 2016.
- KUTLU, Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010.
- LEKNEVİ, Ebu'l-Hasen Muhammed, *Kitabu'l-Fevaidi'l-Behiyye fi Teracimi'l-Hanefiyye*, Daru'l-Erkam, Mısır, 1906.
- MAKDİSİ, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir, *Ahsenü't-Tekasim fi'l-Marifeti'l-Ekalim*, Daru's-Sadr, Beyrut, 1909.
- MATÜRİDİ, Ebu Mansur, *Kitabü't-Tevhid*, (thk. Fethullah Huleyf), Daru'l-Camiati'l-Mısriyye, İskenderiye, trs.
- MAVERDİ, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, *el-Ahkamau's-Sultaniyye el-Vilayatü'd-Diniyye*, (thk. Halid Abdüllatif), Daru's-Sadr, Beyrut, 1990.
- MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac, *Sahih-i Müslüm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- NESEFİ, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*, (thk. Claude Salame), Institut Francais de-Damas,Dımaşk, 1993.

NESEFİ, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, *Bahru'l-Kelam fi Akaidi Ehli'l-İslam*, Darü'l-Ferfur, Dimaşk, 2000.

NESEFİ, Ebü'l-Muin Meymün b. Muhammed, *Temhid fi Usuli'd-Din*, (thk. Abdulhayy Kabil), Daru's-Sekafe Yayınları, Kahire, 1987.

ÖZARSLAN, Selim, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

ÖZARSLAN, Selim, *"Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak Ve Düşündürdükleri"*, C.Ü. İlahiyat F. Dergisi, Cilt.10, Sayı.2, Sivas, 2006.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, *"Melikşah"*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, c.29, s. 215-219.

ÖZAYDIN, Abdülkerim-HACIEMMİOĞLU, Necmettin, *"Karahanlılar"*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, c.24, s. 182-189.

YAZICIOĞLU , Mustafa Said, *Maturidi ve Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti*, Otto Yayınları, Ankara, 2017.

PEZDEVİ, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Usulü'd-Din*, (neşr., Hans Peter) Linss,el-Mektebetü'l- Ezheriyye lit' Turas, Kahire, 1383/1963.

PEZDEVI, Ebu'l Yusr Muhammed, *Usuli'd-Din (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, (çev. Şerafeddin Gölçük), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2015.

PEZDEVİ, Ebu'l-Yüsr Muhammed, *Kitab fihi Ma'rifetü'l-Huceci's-Şer'iyye*, (thk. Abdulkardir b. Yasin el- Hatib), Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2000.

RAZİ, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin, *Kitabü'l-Muhassal Efkarü'l-Mütakaddimin ve Müteahhirin mine'l-Hukemai ve'l-Mütakellimin*, (thk. Hüseyin Atay), Kahire, 1991.

SABUNİ, Nureddin, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, (çev. Bekir Topaloğlu), DİB Yayınları, Ankara, 1978.

SİNANOĞLU, Mustafa, *"İman"*, TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, c.22, s. 216-219.

SOFUOĞLU, Cemal, "*Gadir-i Hum Meselesi*", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt.26, Sayı.1, Ankara, 1984.

ŞEHRİSTANİ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1992.

ŞEHRİSTANİ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim b. Ahmed, *Nihayetü'l-İkdam fi İlmi'l-Kelam*, (thk. Alfred Guillaume), Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, Kahire, 2009.

TAFTAZANİ, Ebu'l Vefa, *Ana Konularıyla Kelam*, (çev. Şerafettin Gölcük), Kitap Dünyası, Konya, 2000.

TAŞKÖPRİZADE, İsmeddin Ahmed Efendi, *Miftahu's-Saade ve misbahu's-Siyade* (nşr. Abdülvehhab Ebu'n-Nur-Kamık Kamil Bekri), Kahire, 1968.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-i Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlimine Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2009.

TOPRAK, Süleyman, *Ölümden Sonraki Hayat*, Tekin Kitabevi, Konya, 2005.

USTA, Aydın, "*Samaniler*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, c.36, s. 64-68.

YURDAGÜR, Metin, *Maveraünnehir'den Osmanlı Coğrafyasına Ünlü Türk Kelamcıları*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2017.

YURDAGÜR, Metin, "*Fetret*", TDV İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, c.12, s. 475-480.

YÜCEDOĞRU, Tevfik, *İbn Küllab ve Küllabiye Mezhebi*, Emin Yayınları, Bursa, 2006.

ZEHEBİ, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *A'lamü'n-Nübela*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1996.

Özgeçmiş

1989 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Öğrenim hayatına memleketi olan İstanbul'da bulunan Gülsuyu İlköğretim Okulunda başladı. Lise öğrenimini İstanbul'un Maltepe ilçesinde bulunan Maltepe İmam-Hatip Lisesi'nde okudu. 2009 yılında girdiği Uludağ İlahiyat Fakültesi'nden 2014 yılında mezun olarak öğretmenlik görevine başladı. Konya ilinde, farklı okullarda yaklaşık beş yıl süreyle görev yaptı. Halen Konya'nın Selçuklu ilçesinde öğretmenlik görevini sürdürmektedir.

